

A TEMESVÁRI KÖNYVNYOMDÁSOK 60 ÉVES TÖRTÉNETE

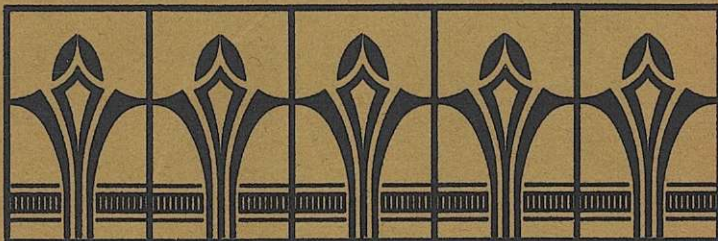
IRTA GABRIEL JÓZSEF

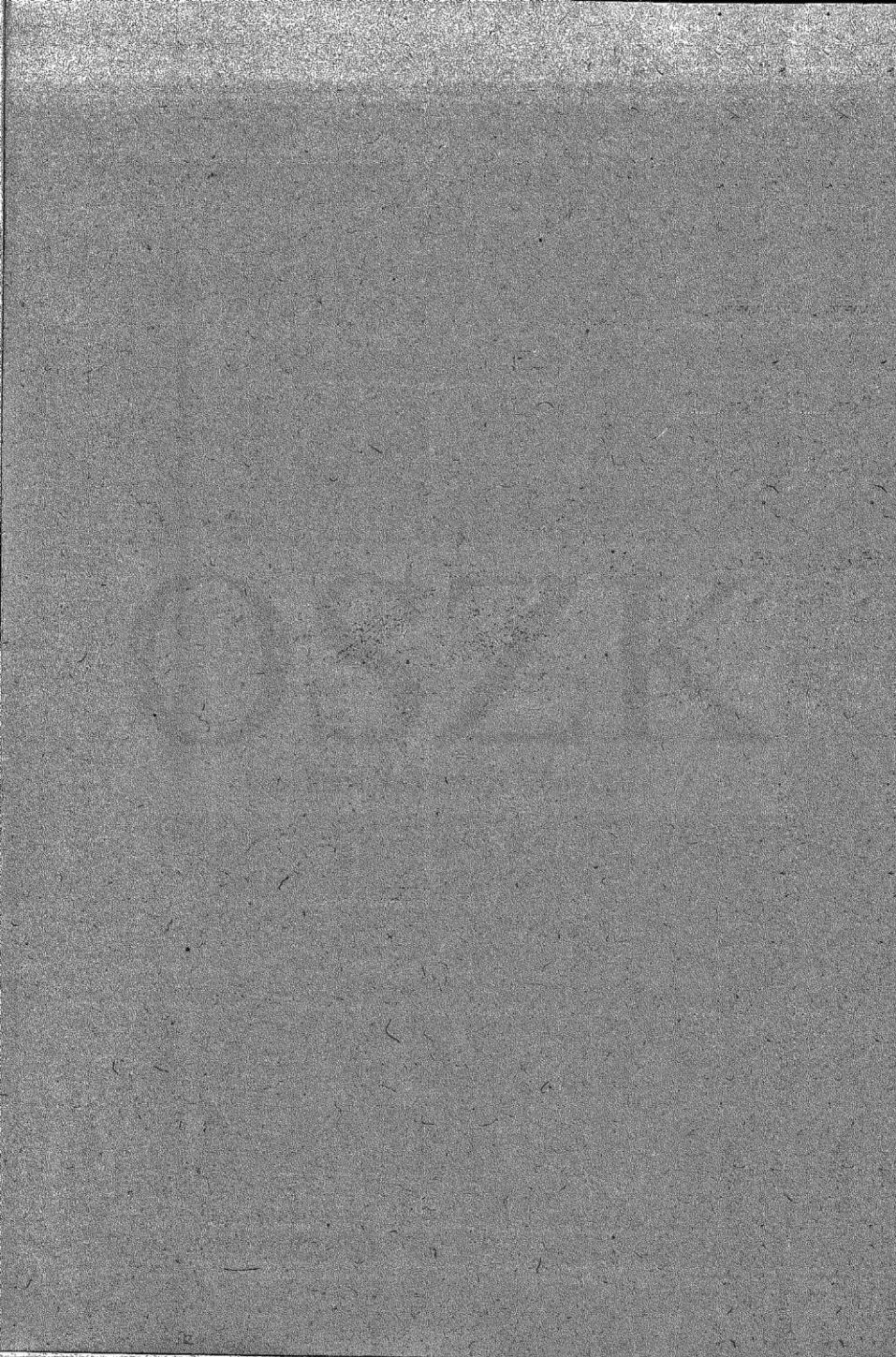
1851

1911

FORDITÓTTA BAUER ADOLF

A TEMESVÁRI KÖNYVNYOMDÁSOK 60 ÉVES TÖRTÉNETE

IRTA GABRIEL JÓZSEF

FORDITOTTA BAUER ADOLF

1851–1911

KIADJA A TEMESVÁRI KÖNYVNYOMDÁSOK ÉS BETÜNTŐK SEGÉLYZŐ-EGYESÜLETE

ENGEL JENŐ
KÖNYVNYOMDÁJA
TEMESVÁR-BELVÁROS

*Magye
172 ea*

196894

12 166

„A legkisebb munkásegylet alapítása is nagyobb jelentőséggel fog bírni a jövő kultúrtörténetére, mint a sadowai csata”.

Jakoby.

Ezen csekély jelentőségű, de tartalomteljes szavakkal jellemezte *Jakoby* János, a jeles porosz politikus a munkásszervezetek nagy fontosságát. Midőn *Jakoby* ezen, a tanult és tanulatlan kishitűek által kigunyolt és tulhajtottnak deklarált szavait leszögezte, akkor a munkásegyletek még csak kezdetleges stádiumban voltak.

A munkások későbbi nagy és céltudatos szervezeteihez, amelyek a világ bámulatát keltették föl, e kezdet csak igen szerény keretekben fejlődött mindtovább. De amit jóslott *Jakoby*, ez a tiszta politikai jellem, ez az éles megfigyelője az európai áramlatoknak, az mihamarább valóra vált! A munkások által alkotott szervezetek ma már oly hatalommá fejlődtek, amellyel a társadalomnak is számolnia kell és amelyek az egész vonalon uralják a közélet tereumait.

Ha a népek kulturéletének hivatásos történetirója vizsgálni fogja az okokat, melyek korunk hatalmas szellemi mozgalmát előidézték, úgy vizsgálódásainak, mint kutatásainak végeredménye lesz, hogy a népek szellemi közössége, a szabadságra és függetlenségre való törekvése tette hatalmassá és együttérzésűvé a minden ország népeit és munkásait.

De azt kérdezhetjük magunktól: Mi idézte elő ezen szellemi kapcsolatot? Mi idézte elő a szolidáris érzületet, az egymást segítő gondolatot?

Ezen kérdésekre azzal felelhetünk: A századokon át minden támasz nélkül állott, magára utalt, elhagyott munkástársak szenvedései egyes munkástársak egyetértő, szolidáris érzületüktől hevitve, kik szoros szövetséget kötöttek egymással, hogy közös erővel, szívük lángoló szeretetével munkálkodjanak a munkálkodó nép tömörítése, egyesítése, gyámolítása céljából és ezen tetterős, nemes munkálkodásukból teremtődött meg a minden ország népeit átfogó evangélium hármasság jelszava: »egyenlőség, testvériség és érdekközösség!« Ezen evangélium hármasság jelszava mély gyökeret vert mindenütt, hol a munkásság önmagára volt utalva. És a minden országban elhintett szolidáris érzésből ma már hatalmas, félelmetes, imponáló sudár nőtt; hatalmas lombbá növekedett, hol az elhagyott, segélyre, gyámolításra szoruló, rokkant munkástársaink, azok özvegyei, árvái az élet küzdelmeiben enyhülést, vigasztalást, reményt találhatnak és hálatelt érzettel, szívük meleg szeretetével áldoznak mindazon munkástársaknak, kik sok áldozattal, nemes ügyszeretettel alkották meg a mi küzdelmekkel telt sorsunkban közös, gondozó, gyámolító anyánkat: *Segélyző egyesületünket!*

Igy vált valóra az elhintett nemes eszme és így lőn minden munkástársunknak áldásává, jólétévé egyesületünk s nehéz küzdelmeink, a mindennapi kenyérért való ádáz harcaink közepette is fölemelt fővel és büszke arccal tekintünk *hatvan év múltával is egyesületünkre*, ama erős bizodalommal, hogy önalkotta egyesületünk a jövőben még intenzívebben fejthesse ki a szükségét szenvedő munkástársaink érdekében áldásos tevékenységét!

És most, midőn a száraz krónikásnak adnám át a tollat, kell, hogy hálatelt érzettel gondoljunk és

lelkünkben kegyelettel adózzunk mindazon nemes, önzetlen jellemű szaktársaink emlékének, kik hatvan évvel ezelőtt a temesvári nyomdászegyesületet megalapították; továbbá mindazoknak, kik önzetlen, célirányos vezetésükkel, kitartó munkálkodásukkal hatalmassá, áldásthozóvá tették segélyző egyesületünket az ország öntudatos nyomdai munkássága javára!

Jakoby János, ez éleslátásu politikus jóslatszerű kijelentése tehát fényesen bevált! Igen, bevált! Mert a legkisebb munkásegyesület alapítása is sokkal mélyrehatóbb kulturális ténykedés, mint bármely időnek világrengető népháboruja!

A könyvnyomdászok mihamarabb tudatára ébredtek ama eszmének, hogy érdekeiket csak úgy védhetik meg hathatósan, ha egyesülnek és az összes más szakmabeli munkások között a könyvnyomdászok voltak az elsők, akik egyesületet alakítottak. Németországban és Svájcban már a 17-ik század kezdetén oly mozgalommal találkozunk, amely nyomdászegyesületi pénztár alapításával foglalkozik.

Mint a legrégibb szabad könyvnyomdász pénztár a *baseli* segélyző pénztár-társaság ismeretes. Utána sorrendben a *drezdai* és *halle-i* könyvnyomdászok segélyző pénztára következnek. Előbbi 1768-ban, János napján, utóbbi 1770-ben lett alapítva. *Ausztriában* 1842-ben találkozunk az első kísérlettel, amely a könyvnyomdászok beteg és halálozási pénztár alapítását tervezi, még pedig *Linzben*, ahol a főnökök a segédekkel egyetemben segélyző egyesületet alapítanak. Ezután következik az *innsbrucki* (1826) és csak 1842-ben a bécsi könyvnyomdászok egyesülete. A bécsi könyvnyomdászok egyesületük alapszabályait a következő cím alatt nyújtották be jóváhagyás végett: Megbete-

gedett Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyző Egyesülete. Jóváhagyva 1843-ban lett.

Magyarországon a budai egyetemi nyomda volt az, mely 1837-ben egyesületet alapított, amely a beteg és temetési segélyezést tűzte ki feladatául. A budai egyesület adta meg az iniciatívát 1848-ban a Pesti Utas Beteg és Temetési Segélyző Egyesület-hez, mely azonban az ötvenes években a kormánytól feloszlattatott. Csak 1861-ben, a mérsékelt alkotmányosság helyreálltával indult meg Budapesten újból a mozgalom egy egyesületnek az alapítására és akkor lett az alapító letéve a jelenlegi országos könyvnyomdászok és betűöntők segélyző egyesületéhez. Működését azonban csak 1862-ben, az alapszabályok jóváhagyása után, kezdhette meg.

Az első magyar könyvnyomdász-egylet, mely minden megszakítás nélkül a mai napig — habár különböző formában — működött, *Brassóban* 1846 május 1-én lett *Nagel* Ágost lipcsei születésű szaktárs és vele egyetemben még nyolc szaktárs által alapítva. Az egyesület címe ez volt: Beteg és Halálozási Pénztár a Gött János-féle könyvnyomda tagjai számára. Eszerint ez egyesület csak kézipénztár volt, mert ezen egylet alapításakor más nyomda Brassóban nem létezett. A kilenc szaktárs — a kisvárosi viszonyokhoz mérten — a pénztár-alaphoz egyenkint 50 kr., heti illeték fejében 9 kr. o. é. fizettek. Az alapszabályok — melyek csak 1861-ben az akkori katonai és polgári kormányzóságtól, mint az illetékes politikai hatóságtól — lett jóváhagyva, állt 14 »beteg-cikkből«.

1861-ben alakult a *kolozsvári* könyvnyomdászok egyesülete s így régibb, mint a budapesti. A kolozsvári egyesület megalapítója *Dolján* János volt és 1911. év június havában nagy ünnepélyességgel ülte meg 50 éves jubileumát.

Temesvárott az ötvenes évek elején tették az első kísérleteket egy könyvnyomdász egyesület alakítására, amely 1851-ben testet öltött.

*

A temesvári segélyző egyesület ez évben ünnepli fennállásának hatvan éves jubileumát. Miután a temesvári egyesület a legrégebb az országban, indítatva érezte magát a választmány, hogy nemcsak Temesvár szaktársaira, hanem az egész ország nyomdászságára is nevezetes évfordulót megünnepli. Elhatározta a választmány, hogy a szakegyesülettel egyetemben ünnepi füzetet ad ki, melyben nemcsak az egyesület története dióhéjban, hanem a legutóbbi szervezeti mozgalmak története és fejlődése krónologikus sorrendben is megörökítettik.

Jelen füzetben nem terjeszkedhetünk ki bővebben a 60 év történetére, miután az már 1890-ben, a 40 éves jubileum alkalmával, *Mangold* Sándor és *Gabriel* József szaktársak által kiadott műben részletesen megírták és most csak az általuk és *Bauer* Adolf szaktárs által az 50 éves jubileum alkalmával kiadott füzetéből vesszük ki a két évtized eseményeit és adjuk közre a nyilvánosságnak. Azt hisszük azonban, hogy adataink megegyezőek lesznek, miután a városi levéltárban levő okmányok, egyletünk könyvtárában őrzött jegyzőkönyvek és körlevelek hiteleségéhez kétség nem férhet.

*

Az ötvenes évek elején *Temesvárott* három nyomda létezett. E három nyomda körülbelül 50 szaktársat foglalkoztatott — nagyobbára külföldieket. E külföldi szaktársak között volt *Liesecke* Sándor is, ki nemes buzgalommal fáradozott, hogy *Temesvárott* egy nyomdász betegsegélyző-egylet alakíttassék. 1851. év

szeptemberében lelkes hangú körlevelet bocsájtott ki, melyen meggyőző érvekkel ecsetelte a segélyző egyesület üdvös voltát s egyben az alapszabály-tervezetet is köröztette a szaktársak körében.

A lelkes hangon tartott körlevélnek csakhamar eredménye lett. A segélyző pénztárba 30 szaktárs késznek nyilatkozott belépni. A beiratkozási díj egy forintban, a heti illeték 10 pengő krajcárban állapított meg. A tanoncok úgy a fölvételnél, mint segéddé avatásuk alkalmával 5—5 pengő forintot tartoztak fizetni a pénztárba. A segélyezések a következőkép állapították meg: Betegség esetén az első héten 2 o. é. forint, a második és minden következő hétre, féléven át 3 o. é. forint, a félév leteltével további 3 hónapon át, hetenként ismét 2 o. é. forintnyi segélyben részesülnek a megbetegedett szaktársak.

Átutazó szaktársak 1 frt 30 o. é. kr. utassegélyt kaptak; ha pedig három hónapig egyfolytában uton voltak, 2 o. é. frt segélyben részesültek. A segélyezések csak akkor vehették kezdetüket, ha a pénztárba 100 pengő forint gyűlt egybe a befizetett heti illetékekből.

1851 szeptember 30-án az alakuló közgyűlés megtartott, melyben az alapszabály-tervezet is megvitatott és annak jóváhagyás végett a kormányzékhez való felterjesztése elhatározott.

Az egyesület tisztikara így alakult meg: *Liesecke* Sándor elnök, *Beichel* József nyomdatulajdonos pénztárnok és *Mach* Vencel segédtsízt. Az egyesület alapszabályszerinti címe ez volt: Könyvnyomdászok Közös Beteg és Utassegélyző Pénztára Temesvárott. 1851. évi október 22-én az alapszabályok jóváhagyattak.

Ama kicsi, de fáradhatatlan csoportnak, mely hatvan évvel ezelőtt megalapítói voltak eme jótékony

intézményünknek és ellenállhatlan erővel biztosította annak létalapját, neveik a következők:

Az államnyomdában: Bruss Károly, Bonzer József, Förchtegott Ferenc, Förchtegott Nándor, Glinz Károly, Liesecke Sándor, Most Lőrinc, Möltzer János, Rabszky, Riesz József, Siebenhaar A., Strammer Ferenc, Trandville, Trivald Károly és Vollmann M. Gy.

A Beichel-féle nyomdában: Grathwohl Kristóf, Hall Boldizsár, Kraft Ferenc, Mach V., Mederschitzky Ignác, Regensburger Ferenc, Sirowy Tamás, Wallesch J., Wentzely János és Wurst Károly.

A Hazay-féle nyomdában: Euler Valentin, Grätz Jakab, Hinterreiter József, Möltzer F. és Wang L.

Ezen alapító tagok közül meghalt 1889 augusztus 20-án *Wentzely* János mint lugosi nyomdatulajdonos, 1899-ben *Sirowy* Tamás és *Strammer* Ferenc mint rokkantak Budapesten; 1905 március 24-én *Liesecke* Sándor mint nyomdatulajdonos Osnabrückben.

1891 augusztus 15. és 16-án nagy ünnepélyeségek keretében ünnepelte meg a temesvári könyvnyomdász egyesület 40 éves jubileumát, mely lélekemelő ünnepélyen *Sirowy* Tamás és *Strammer* Ferenc alapító tagok is résztvettek és meleg szeretettel és figyelemmel övezték őket körül szaktársaink.

1852 január 5-én a 100 pengő forint egybegyűlt s így a tagok jogai is érvényesülhettek.

Az alapszabályszerű első közgyűlésen temetkezési segély címen 30 pengő forint fogadtatott el.

Az egyesület első halottja *Hauck* betűszedő volt (1852) és a második *Triwald* Károly, aki ugyanazon év szeptember havában hunyt el.

1856-ik évben az elavult alapszabályok módosítása vált szükségessé. A módosított alapszabályok 1857. év február 8-án jóváhagyattak s ennek értelmében az egyesület címe is így változott: Beteg, Temetkezési és

Utassegélyző Egylet. A beiratási díj 1 frt 05 o. é. kr. állapított meg, míg a heti illeték 10 o. é. kr.-ban. Kórházi költség címén 15 o. é. krajcár havi járulék volt fizetendő. Minden tanonc felszabadulása alkalmával 5 frt 25 o. é. krajcárt tartozott fizetni az egylet pénztárába. Halálesetek alkalmával az egylet tagjai 20 o. é. kr.-t fizettek a pénztárba. Minden tagnak, ha a beiratási díjat és egy heti illetéket az egylet pénztárába befizetett, megbetegedése esetén joga volt hetenként 4 frt 90 o. é. kr., ezután további két hónapon át 2 frt 10 o. é. kr. segélyt élvezni. Azon tagok, kik az egyletnek három hónapot meghaladott időig tagjai voltak, elhalálozásuk esetén hozzátartozóik 40 o. é. frt-ot, míg a három hónapnál rövidebb ideig volt tagok csak 20 o. é. frt temetkezési segélyben részesültek. Az átutazó szaktársak 1 frt 40 o. é. krajcár utisegélyt kaptak, míg a három hónapon túl uton levő szaktársak 2 o. é. frt utisegélyben részesültek.

1861-ben a temesi bánság és a szerb vajdaság vármegyékre osztatott s így a temesvári fiók-államnyomda is feloszlott és a nyomda személyzetének harmadrésze elbocsáttatott. A feloszlás következtében az államnyomda egyleti tagjai — számszerint huszan — mivel Temesvárról távozni voltak kénytelenek, az egyletet feloszlítani és annak vagyonát szétszítani szándékoztak. Az államnyomda személyzetének ebbeli eléggé el nem ítélhető cselekedetét a Hazay-féle nyomda több szaktársa is támogatta, kik az egylet működésével megelégedve nem voltak. Az egylet megsemmisítése azonban nem sikerült. *Förk* Károly Gusztáv és *Steger* Ernő nyomdatulajdonosok erélyes fellépésének meg volt a kívánt hatása s ennek következtében a város hatósága is az egylet fönmaradása mellett döntött s így az ovábbra teljesithette humánus emberbaráti hivatását!

1874. évben az alapszabályok ismét módosítottak. A hetijárulék 20 krajcárra, a betegsegély pedig 80 krajcárról egy forintra emeltetett. Az egylet vagyona 1873. évi december hó végén 1710 forint 42 krajcár volt.

1878-ban tartatott meg Budapesten az első országos nyomdász-kongresszus. Temesvárt *Freta* János szaktárs képviselte. E kongresszuson a budapesti egylet indítványára kimondatott, hogy az ország nyolc kerületre osztatik, és pedig: Budapest, Pozsony, Kassa, Debrecen, Szeged, Temesvár, Pécs, Erdély.

E határozat végrehajtása végett 1879 január 26-án rendkívüli közgyűlés tartatott és a pozsonyi egyletnek az országos nyomdász-kongresszus által ajánlott alapszabályai — a helyi viszonyok figyelembevételével — csekély módosítással elfogadtatott és a jelenvolt tagok által aláíratottak.

Az új alapszabályok a kormányhoz felterjesztettek, de a belügyminiszter a betegpénztárt az önképző szakosztállyal egyesítve, nem hagyta jóvá. Ennek dacára az egylet június 27-én rendes közgyűlést tartott és az új egyletet megalakultnak mondván ki. Az önképző szakosztály alakításával egyelőre felhagytak és az új alapszabályok értelmében az egyleti vezetőség választását ejtették meg. Elnök lett *Freta* János, alelnök *Freund* Gyula, pénztárnok *Magyar* Asriel M. Választmányi tagok: *Mayr* János, *Handl* Károly, *Steger* Ernő, *Magyar* Salamon D. és *Veronits* József.

Ezután az egylet új címet vett fel: Délmagyarországi Könyvnyomdász Egylet Temesvárott. Hatásköre kiterjedt: Temes, Bács-Bodrog, Torontál, Krassó-Szörény és Aradmegyére és három osztályba lett osztva: 1. Betegpénztár. 2. Utas és munkanélküliek segélypénztára. 3. Rokkantok, özvegyek és árvák pénztára.

A segélyző egyletnek három osztályba történt beosztása folytán, mely osztályok mindegyikének a jövőben külön pénztárral kellett birnia, a meglevő alaptőke is három részre osztatott, és pedig a rokkant, özvegy és árvasegélyző pénztár részére 1000 forint, a betegsegély és temetkezési pénztárnak 1278 forint 58 krajcár, és végül a munkanélküliek és átutazók segélypénztárának 300 forint jutott. Az újra alakult egyletnél július 3-án kezdődtek meg a befizetések. Heti illeték 30 krajcár volt, melyből mind három osztályra külön-külön 10 krajcár lett fordítva.

Az alapszabályok 28. §-a értelmében a rokkant, özvegy és árvapénztár, az első befizetéstől kezdve zárva marad, illetőleg minden tagnak 520 heti befizetést kellett teljesítenie, mielőtt a pénztár segélyére jogosult lett volna. E pénztár alapítói azonban már nyolc évi befizetés után jogosultak voltak annak élvezetére. Alapítók mindazok, kik a fennállott temesvári egyletnek az alapítás idejében tagjai voltak.

Ezek a következő szaktársak voltak: Ausländer Lajos, Bednár János †, Berey István, Brozsyna Károly, id. Delinger János, ifj. Delinger János, Fidrart Henrik, Förk Károly Gusztáv †, Freund Gyula †, Freta János, Gercsek József †, Glasz Ferenc, Handl Károly, Hoffmann Károly †, Hofstädter Ferenc †, Janáts Miklós †, Klein Ignác, Krausz Emil †, Kovarik Ferenc †, Knezevits Nándor †, Kunz Kristóf, Lutz József, Löffler Zs. †, Mangold Sándor, Magyar Asriel, Movrin Frigyes, Mayr János †, Obradovics György, id. Paral Miksa, Pirkmayer György †, Pirkmayer Alajos, Pocreanu Simon, Reif József, Roos Jakab †, Rammer Albert, Schannen Árpád †, Schossulan Nándor, Schwertfeuer Ádám †, Steger Ernő, Veronits József, Weissberger Manó †.

Az alapszabályok értelmében egyleti orvos vált

szükségessé. Egyleti orvossá *Breuer Mihály* dr. választott meg 40 frt évi fizetéssel.

Az egyesület szervezését illetőleg elhatározta a közgyűlés, hogy azt négy fiókra osztja fel. E négy fiók volt: Ujvidék (egy frt utisegélyvel); Nagybecskerek (60 kr.); Lugos (60 kr.) és Fehértemplom (50 kr.) Ujvidékhez még Pancsova csatoltatott. A kisebb nyomdai városok: Detta, Lippa, Resica, Oravica, Orsova, Nagy-kikinda stb. a temesvári központhoz tartoztak.

Elsőknek a kerületi egyesülethez csatlakoztak a nagybecskereki szaktársak, akiket csakhamar a nagy-kikindaiak és ujvidékiek is követtek.

1884. évben kezdődtek meg intenzívebben a mozgalmak az országosítás érdekében. Ez üdvös kérdésnek felszínre való tartásáért *Bóna Károly* szaktársunkat Nyitráról és idősebb *Kenderessy Lajost* Debrecenből illeti elismerés, annál is inkább, mivel a budapesti egyesület ez ügyben elég lagymatagon viselkedett. Egy, a budapesti egyesület által október havában megtartott rendkívüli közgyűlés végre beleegyezett a budapesti egyesületnek országos egyesületté leendő átalakulásába s ennek előkészítő munkálatait egy tizenegyes bizottságra ruházta. E bizottság csakhamar megkezdte ezirányú munkálkodását. Valamennyi kerületi egyesülethez körlevelet intézett azon felszólítással, hogy a budapesti egyesület határozatát megvitassák és véleményüket a bizottsággal azonnal közöljék.

E körlevél Temesvárott december 21-én tartott rendkívüli közgyűlés keretében tárgyalatott és a következő határozat hozatott: Kimondja a rendkívüli közgyűlés, hogy elvben egy országos egyesület alapításához hozzájárul, azonban végleges határozatát fentartja akkorra, ha a tizenegyes bizottság már munkálatait befejezte.

Az országos egyesület alapításának eszméje azonban nem pihent, hanem mind komolyabb alakot kezdett öltetni, miért is annak alapítása egy országos nyomdász-kongresszuson ki is mondatott.

1887 június 24-én rendkívüli közgyűlés tartott, melynek napirendje az országos egyesülethez való csatlakozás és a Délmagyarországi Nyomdász Egyesület feloszlata volt.

E rendkívüli közgyűlésen elnöklő *Kozmovszky* Adolf szaktárs hosszabb beszédben adta elő, hogy az egyesület feloszlatahoz szükséges alapszabályszerű ($\frac{3}{4}$ rész) taglétszám jelen van; továbbá az ujvidéki, nagybecskereki, lugosi fiókegyesületek, valamint a fehértemplomi, resicai, verseci tagtársak átiratát felolvasta, akik valamennyien a csatlakozás mellett nyilatkoztak, mire határozatba ment a Délmagyarországi Nyomdász Egyesület feloszlata és az országos egyesülethez való csatlakozás, melynek keresztülvitelével az egyesület vezetősége bízott meg.

Az 1887. év végével a Délmagyarországi Nyomdász Egyesület megszűnt és annak tagjai 1888 január elsejével az országos egyesület kötelékébe tartoztak.

A csatlakozás alkalmával az egyesület tagjai a következő szaktársak voltak:

Temesvár:	Frank Béla †	Knezevits Szilárd
Balázs Lajos	Freta János	Kopácska Pál
Bednár János †	Gabriel József	Kozmovszky Adolf
Berey István	Glasz Ferenc	Lamplott Emil
Csatáry Rezső	Gyermek György	Lehner György
Csendes Jakab	Handl Károly	Lill Ferenc †
Czinek Béla †	Hauck István †	Löffler Lipót
Farda Vince	Hepke Vilmos	Lutz József
Fecker Vilmos	Homa József	Mangold Sándor
Fidrant Henrik	Janáts Miklós †	Mayr János †
Fischer Ferenc †	Jannes János	Miklóssy Ferenc †
Frank Gyula	Jantsy Henrik †	Movrin Frigyes

Paral Miksa

Pavlovits János †
 Petrovits György †
 Pokorny Ferenc
 Polz Gyula
 Radivojevits József
 Rammer Albert
 Rammer Gergely
 Reif József
 Reiner Lajos
 Rosner Adolf
 Schreier József
 Schwertfeuer Ádám †
 Szabó Mihály
 Tichy Ferenc
 Tomaseczky J.
 Weiss Jakab †
 Weissberger Manó †

Ujvidék:

Dada István
 Dvorcsak J.
 Jankovits M.
 Károly L.
 Lazarevits Sándor
 Malencsics Milos
 Malencsics Miklós
 Mhak J.
 Popovits Milán
 Ziemitzky Károly †
Nagybecskerek:
 Dezsó Ferenc
 Hegyi Gyula †
 Kaufmann Zsigm. †
 Kempfner Lajos †
 Wimmer József †
 Wittmann Ágost

Lugos:

Kratochwill Emil
 Tóth Ferenc
 Wessely Antal

Lippa:

Gercsek József †

Versec:

Neumann Henrik

Resica:

Paral Vencel †
 Plessel Lajos
 Stetin György

Nagykikinda:

Pelzer Sebestyén †

Perjámos:

Pirkmayer György †

Féhertemplom:

Novotny Vilmos
 Schimala Frigyes

*

Az országos egylethez való csatlakozással az önképző szakosztálynak Temesvárott való megalakulása is kimondatott és ezen fontos határozattal teljességbe ment a temesvári szaktársak rég óhajtott vágya.

1887 augusztus 20. és 21-én tartatott meg Budapesten a negyedik országos nyomdász-kongresszus, melyen az önképző szakosztályt illetőleg és a vidéki tagokra nézve fontos határozatok hoztak. Minden olyan városban, ahol könyvnyomda létezik, önképző szakosztály alakítandó; ahol pedig az önképző szakosztály fentartásához a megkívántató taglétszám nem volna meg, úgy az egylet egy hasonló (könyvtárral rendelkező egylettel — kötelezettség nélkül) lép összeköttetésbe.

1887 november 6-án rendkívüli közgyűlés tartatott, melyen *Freta* János, *Kozmovszky* Adolf, *Mangold* Sándor és *Gabriel* József lelkes beszédekben ecsetelték az önképző szakosztály üdvös voltát, mire a rendkívüli köz-

gyűlés egyhangulag kimondotta az önképző szakosztály megalakulását. A szaktársak — kevés kivétellel — az önképző szakosztály tagjaivá váltak s november 12-én megkezdődtek a rendszeres befizetések. Egyleti helyiségül a színházzal szemben levő Horgony-hoz címzett belvárosi vendéglő egyik külön szobája szolgált és a szaktársak részéről nagy látogatottságnak örvendett.

Az önképző szakosztály által, a farsangi idő alatt rendezett »bálak«, amelyek tekintélyes jövedelemmel zárultak, tették lehetővé, hogy a könyvtár rövid két év alatt 500 kötettel gyarapodott, mi megvetette alapját a mai nagy és gazdag szakegyesületi könyvtárnak. Az egyleti helyiség 1891 november 1-én Belváros, Kinizsi-utca 5. szám alatt volt.

1890 augusztusban Aradon országos nyomdász-kongresszus volt. Temesvárt és kerületét *Mangold* Sándor képviselte. A temesvári küldött meghívására elhatározta a kongresszus, hogy a jövő évi kongresszus a temesvári könyvnyomdász-egylet 40 éves jubileumának megünneplésével kapcsolatban Temesvárott tartja meg.

Az aradi kongresszuson számos temesvári szaktárs mint vendég vett részt. Az aradi szaktársak szives és előzékeny vendégszeretete s ez alkalomra alakult Typographia dalegylet énekelőadásai adták meg az impulzust néhány lelkes temesvári szaktársnak, hogy Temesvárott is egy dalegyletet alakítsanak a szaktársi szeretet és az összetartózkodás fejlesztése és a dal kultiválása céljából.

Még ez év szeptember havában tartott általános nyomdászgyűlésen határozatba ment a dalegylet megalakítása. Az alakulási munkálatok előkészítésére egy szűkebb bizottság választott, melynek tagjai lettek: *Perczel* Sándor, *Lehner* György és *Bogdan* Illés szak-

társak. Az év végén kezdődtek meg az énekpróbák *Ádám* Ferenc községi tanító, karmester vezetése mellett (*Ádám* Ferenc 1911. év július havában ülte meg 40 éves igazgató-tanítói jubileumát, mely alkalommal a Typographia dalegylet is üdvözölte és szép ajándékkal lepte meg hosszú éveken át volt fáradhatlan, kitűnő karmesterét), aki önzetlen lelkesedéssel és meleg szeretettel karolta fel a dalegylet hivatását s az ő ügybuzgalmának, fáradhatatlan agilitásának köszönhető elsősorban a dalegylet virágzása és hogy nagy ünnepek keretében ülhette meg 1895-ben zászlóavatási ünnepélyét.

1891 augusztus hó 15. és 16-án tartatott meg a temesvári segélyző egyesület 40 éves jubileuma az ország szaktársainak élénk részvétele mellett. A szép és lélekemelő ünnepélyen a budapesti Ébredés dalegylet is részt vett, mi az ünnepély fényét csak emelte. Augusztus 15-én délelőtt a városház tanácstermében tartatott meg a diszközgyűlés. A Typographia dalegylet precizen előadott éneke után *Weisz* Adolf alelnök megnyitó beszéde után *Stumpfoll* Ede temesvári ipariskolai igazgató mondotta el gyönyörű ünnepi beszédét, mely mindvégig lekötötte a hallgatóság figyelmét. A szép és figyelemreméltó beszéd után *Bauer* Adolf szaktárs szavalta el *Kőrösy* Albin temesvári római katolikus főgimnáziumi tanár költői lendülettel megkonstruált ünnepi ódáját. Az egylet 40 éves történetét *Homa* József elnök vázolta. A történeti hűséggel elmondott beszéd közben hullott le a lepel *Liesecke* Sándor és *Förk* Károly Gusztáv (meghalt 1884 október 5) alapítók kitűnően sikerült, majdnem méter nagyságu arcképeikről. A Typographia dalegylet *Szent az érzet* című, gyönyörűen előadott dalával és *Weisz* Adolf alelnök zárószavaival a diszközgyűlés

véget ért. A szép és emlékezetes diszközgyűlés után a kongresszus küldöttei tartották meg alakuló gyűlésüket, akiket a temesvári egyleti vezetőség nevében *Mangold* Sándor szaktárs üdvözölt. Délután 2 órakor közebéd volt a Páva-szálloda éttermében. A közebéd végeztével a vendégek megtekintették a temesvári kiállítást. Ezután több csoportra oszlottak. Egyes csoportok meglátogatták a lövész- és dalárünnepélyt és este valamennyien a gyárvárosi Tigris-féle vendéglő kerthelyiségben rendezett dalünnepélyen vettek részt.

A kongresszus második napján, d. e. 8 órakor kezdődtek meg a kongresszustanácskozásai, amelyek délután 3 óráig tartottak. A tanácskozások után a kongresszus résztvevői csoportokra oszolva, a város megtekintésére indultak és este a Temesvárott eltöltött szép napok emlékeinek benyomásával hagyták el Temesvár városát.

A kongresszus fontosabb határozatai a következők voltak: Árszabálytervezet kidolgozása és kinyomatása; a segélyző egyesület kerületi pénztárnokainak tiszteletdíjai megállapítása és az utassegélynek 50 krról 60 krra való felemelése. Határozatba ment továbbá, hogy a vidéki önképző szakosztályoknak, a budapestihez hasonlóan, szervezkedniök kell és a heti illetékfizetés az 1892 január 1-től kezdve az önképző szakosztályok részére nemcsak a kerületi városokra nézve kötelező, hanem a többi vidéki városokra is. E határozathoz képest a heti tagilleték 50 krról 60 krra emeltetett. Elhatározott, hogy azon városokban, ahol 10 tag van, önképző szakosztályok alakítandók. Az önképző szakosztályok vagyonát minden kerület önállóan kezeli.

1853-tól 1870-ig a temesvári szaktársak munkaviszonya mit sem változtak. A Neue Temesvárer Zeitung szedői 18 frt, a tördelő pedig 20 frt heti fizetést élveztek. A gépmesterek is elég szépen kerestek.

Az 1873-ik évben bekövetkezett nagy gazdasági válság Magyarországon is éreztette súlyos hatását s szaktársaink eddigi türhető keresetüket redukálta. Általánosan nyomott gazdasági helyzet uralkodott mindenütt. A temesvári szaktársakat teljesen elfásította a nyomoruságos munkaviszony, kevés munkaalkalom, silány, nyomorult bér, amihez még a lakásbérek és élelmiszerek árainak drágulása járult. A szaktársak e már-már elviselhetetlen, súlyos helyzet közepette igyekeztek összetartásuk révén némileg segíteni. Bizottságot választottak, mely hivatva volt a főnököknél eljárni. A bizottság — a szaktársak megbízatásához képest — tárgyalásokba bocsátkozott a főnökökkel. *Magyar, Steger* és *Uhrmann* főnökök kijelentették, hogy ők hajlandók a követeléseket teljesíteni, de miután a többi főnökök ettől elzárkóznak és szégyenletes szennykonkurrenciát folytatnak, velük minden érintkezést megszakítottak. Mig a főnökök egymás között marakodtak, a szaktársak sem maradtak e téren tétlenül. Ők is a főnökök példáját követték: marakodtak, személyeskedtek, nemhogy a nyomoruságos helyzet közepette erős összetartással, kölcsönös megértéssel igyekeztek volna a főnökök egyenlenségét kihasználni és a közös akarattal szépen indult mozgalmukat diadalra juttatni!

Ez időtől kezdve a nyomdaviszonyok mindinkább súlyosodtak. A főnökök vérszemet kaptak s az egész vonalon a fizetések rohamosan süllyedtek, úgy, hogy az egykori lapszedők 18—20 frt fizetései 7—8 frtra, tördelők 9—10 frtra, gépmesterek 12 frtra redukálódtak és a tanoncgazdálkodás végtelen sora megindult. És e végtelenül sivár helyzet közepette még csak egy halvány reménye sem derengett a biztató jövőnek!

A roppant elhanyagolt vidék nyomdaviszonyai rendezéséhez, egy egységes árszabály megteremtéséhez elsősorban anyagi támogatás volt szükséges. Ez anyagi támogatáshoz sok pénz kellett és a budapesti árszabálybizottság csak úgy vélte sikeresen a vidéket rendezhetni, ha a vidék összes szaktársait az anyagi áldozatkésztségre megnyeri. Erre nézve a budapesti árszabálybizottság előkészítette a talajt, agitált, buzdított, kitartásra serkentette a szaktársakat. Ami az akkori viszonyokhoz mérten bizony nehezen ment. A vidéki szaktársak érezték a tarthatatlan helyzet súlyos voltát, de — sajnos — nem hatotta át még őket a szolidáris érzés nemes eszméje, hiányzott az öntudat; buzdultak, lelkesedtek, de a jobblétükre és állati sorsukból kiemelkedni irányuló áldozatkésztségtől irtóztak, mint az ördög a tömjéntől. A főnökökhöz benyújtott memorandum szerény követeléseket tartalmazott és így remélhető volt, hogy a főnökök a temesvári szaktársak ezen szerény követelésüket teljesíti.

Balga, hiu remény volt!

Temesvár városára kidolgozott árszabály a következő főbb pontokat tartalmazta:

Az egylet vezetősége megküldötte nyomatott körlevél kíséretében az árszabálytervezetet a temesvári kerülethez tartozó összes vidéki nyomdavárosoknak, úgy a temesvári főnököknek is előterjesztette azt. Ez évben vezetett be Temesvárott a 9 órás munkaidő. Az árszabálynak 1882 január 1-én kellett volna életbe lépnie.

A temesvári szaktársak, kik sanyaru, nyomorúságos helyzetükkel nem voltak megelégedve, bizony remélték, hogy a főnökök szerény követelésüket akceptálni fogják és helyzetük javítására irányuló akciójuk sikerrel fog végződni. Azonban ezen balga

hitükben csakhamar keservesen csalódtak, mert már az árszabály életbeléptetése előtt konfliktusra került a dolog a munkaadók és szaktársak között.

Ugyanis Temesvár egyik legnagyobb nyomdájában, a Magyar-féle nyomdában felmondásra került a dolog. A személyzet megbízatását *Mangold* Sándor szaktárs vállalta, ki intervenált Magyar urnál, ki kategorice kijelentette, »hogy az ő nyomdájában minden a régiben marad!« Magyar ur, hogy magát a »meglepetésektől« megóvjá, Budapestre utazott szedőkért. Október 31-én, szombaton *Heinz* Mihály és *Lang* Simon szaktársak a Magyar nyomdából kiléptek, de már hétfőn (november 2) belépett 4 aradi és 3 budapesti szaktárs.

A Reform-nyomda személyzete október 24-én lépett ki. A kilépett szaktársak a következők voltak: *Pinkusz*, *Stibinger*, *Kratschmár*, *Bachel A.*, *Krisztinszky*, *Glasz* és *Herz* Gyula (Herz szaktárs ma a Népszava tördelője). A két utóbbi szaktárs maga lépett ki, mert nem voltak hajlandók más személyzettel dolgozni.

A Südungarische Reform-nyomda vezetősége megkísérelte a személyzet fizetését redukálni (11 frtról 10 frtra), de a személyzet felháborodással utasította vissza ezen merényletet, miért is az egész személyzetnek felmondtak.

A Magyar-féle nyomdában a szaktársak és a nyomdavezetőség között a rendszeres különórás miatt konfliktus támadt és az egész személyzetnek (14 szaktársnak) felmondtak. Az önképző szakosztály a fölmondott személyzet ügyét magáévá tette és békés elintézést igyekezett létrehozni, hogy az amugy is gyöngye pénztártulságosan meg ne terheljék. Az egyesület vezetősége arra törekedett, hogy nem érdekelt személyek tárgyaljanak Magyar urral és a konfliktus békés uton való megszüntetésével vonja vissza a felmondást. A tárgya-

lások sikerrel jártak, a felmondás visszavonatott és az egész személyzet is megmaradt.

November 1-én általános taggyűlés tartatott, melyen 37 szaktárs vett részt. A taggyűlés napirendje a vidéki árszabály ügye volt. *Homa* József elnök tartalmas szavakkal buzdította a temesvári szaktársakat a tömörülésre és összetartásra, tegyenek félre minden személyes ellentéteket és szerezenek érvényt az árszabálynak az egész vonalon. Felszólítja a jelenlevő szaktársakat, hogy szóljanak hozzá a napirend pontjához: Válasz a központi önképző szakosztály körlevelére a vidéki árszabály ügyében. A napirend pontjához: *Janáts, Mangold, Gabriel* és még több szaktárs szólt hozzá, mire elhatározta a taggyűlés, hogy a körlevelre a következő választ adja: 1. A temesvári egyleti vezetőség megteszi a kellő lépéseket a főnököknél a vidéki árszabálynak érvényre jutásáért. 2. A vidéki árszabály december első hétfőjén lépjen életbe. 3. A tagok önkéntes és különböző adományai szólnak a kiadásokra. Ezután a *Typographia* dalegylet elénekelte a *Lied der Arbeit* című dalt s ezzel az első árszabálygyűlés véget ért.

A taggyűlés határozata értelmében a már régebben benyújtott árszabály megsűrgettetett és általuk alá is iratott. Ezek a főnökök a következők voltak: *Csendes Jakab, Csanádegyházmegyei nyomda, Steger Ernő, Dél-magyarországi könyvnyomda és kiadószövetkezet.*

Ifj. *Steiner* Károly, az Unió (Reform) nyomda tulajdonosa ígéretet tett az árszabálynak pontos betartására, már azért is, mert az ő »összeválogatott, kiváló személyzetével« keserű tapasztalatokat szerzett. *Steiner* ur szép ígérete azonban csak ígéret maradt, az árszabálynak fittyet hányt és egy szép napon *Steiner* ur nyomdája blokád alá került.

1839. év elején lett végrehajtva *Bauer Imre* szaktárs által a temesvári kongresszuson tett azon indítványa: Az önképző osztályok kettéválasztása az anyaegyesülettől és annak szakszervezeti alapon való átalakítása az összes nyomdai munkások számára. A heti illeték ugyanekkor 60 krról 70 krra emeltetett.

Az alapszabályok értelmében 1899 április 30-án tartott általános nyomdászgyűlésen kimondták az önképző szakosztálynak a feloszlását és a szakegylet megalakítását. A nevezetes átalakulás a május hó 28-án tartott nyomdászgyűlésen ejtetett meg. A szakegylet elnökévé *Movrin Frigyes* szaktárs lett megválasztva. Az önképző szakosztály vagyona (103 K 76 fill.) Budapestre küldetett.

1899 november 1-én Lugoson 60 K kézipénztárral kifizetőhely létesítettet és annak vezetésével *Husvéth Emil* szaktárs bizatott meg.

Az év végével lett először megvizsgálva a temesvári rendőrhatalóság által egyletünk ügykezelése. A hatóság mindent rendben talált.

Történetünkben említett árszabálymozgalmak, a csekély áldozatokat leszámítva, békésen intéződtek el. Immár azóta nyolc hosszú esztendő forgott le az idő kerekén. E nyolc év leforgása alatt az élelmiszerek, a lakások árai és minden kulturális cikk — az emberiség szaporodásával lépést tartva — horribilisen emelkedtek. Ezzel szemben azonban a bérvizonyok nem emelkedtek, hanem a szaktársak indolenciája, közömbössége folytán még szégyenletesen rosszabbodtak és a régi gyalázatos állapotok lettek urrá az egész vonalon.

A központ mindezeket a tarthatatlan állapotokat belátva, energikus munkával igyekezett a vidék szaktársain lethargiajukból felruházni és a szervezkedés

üdvös voltának megnyerni, hogy a vidéken rendet teremtsen annál is inkább, mivel egy budapesti árszabálymozgalom esetén a vidék szervezetlen, tudatlan szaktársai veszélyeztetik annak sikerét. A budapesti árszabálybizottság tisztában volt azzal, ha a vidéken rendet teremt, úgy a sok vidéki »cicero, garmond« szedő nem özönli el úgy a budapesti nyomdákat, hanem otthon marad és osztálytudatos munkássá válik.

1899. év őszén a budapesti tizenegyes bizottság által irányított vidéki árszabálymozgalmak nagybárá sikerültek. Számtalan városban a jobb belátású főnökök a szaktársak által benyújtott árszabályt elfogadták. Azonban akadt elég nyomdáváros, ahol a szaktársakat csökönyös közönyösségükből felrázni nem lehetett. Ezen városok közzé tartozott Temesvár is.

Az 1891-iki árszabályban biztosított 10 frtos minimum a megélhetési viszonyokhoz képest immár nem felelt meg. A szaktársak szervezetlensége folytán a helyzet mindinkább tarthatatlanabbá vált. A nyomdáknak szomorú állapotok uralkodtak. 4—6—8 frtokkal fizették a szaktársakat és még örülniök kellett, ha ily »fényes« kondíciót kaphattak. A munkanélküliség óriási arányokat öltött és akadtak szaktársak, kik egész éven át munkanélkül ténferegtek és rendithetlen bizodalommal várták a jó szerencsét, vagy valamelyik szaktársnak a »kidültét«. A tanoncok tenyésztése pedig oly magas fokra hágott minden nyomdában, hogy ma, midőn rendezett viszonyokat teremtettük e téren is, borzalommal kell gondolnunk e vigasztalan, sivár időkre.

A budapesti árszabálybizottság belátva és méltányolva a vidéki szaktársak elégedetlenségét, új árszabályt dolgozott ki. Az új árszabályban a minimum 12 frtban lett megállapítva. A tanoncskála is szabályoztatott olyképen, hogy minden 3 szaktárs után csak egy

tanonc alkalmazható. Napilapoknál tanonc nem alkalmazható.

Az új árszabálytervezetet 58 szaktárs — a blokált Unió-nyomda kivételével — írta alá és egy általános nyomdászgyűlésen határozatba ment, hogy az új árszabály november 16-án nyújtandó át elfogadás végett a főnököknek. A főnökök »ősi szokás szerint« nem fogadták el azt és ridegen elzárkóztak minden méltányos követelés megadása elől. E rideg visszautasításra — a központi bizottság utasítására — a tömeges felmondás lett volna a felelet. A szaktársak egyenetlensége folytán azonban a felmondás elmaradt és a bizottság jónak látta a főnökökkel tárgyalásokba bocsátkozni, miután meggyőződött arról, hogy a szaktársak között még mindig akad elég, kik egy felmondás következtében »zsiros« kondíciójukat veszélyeztetve látják. A főnöktestület *Uhrmann* Henrik urat választotta elnökéül, ki azonban tárgyalni nem óhajtott és a központ kiküldöttjét, *Lipp* Károlyt pedig egyszerűen elutasította.

A temesvári szaktársak között dult egyenetlenség ismét meghiusított minden reményt arra nézve, hogy valaha Temesvárott tűrhető helyzet teremtsék és így ismét az 1891-iki árszabály maradt érvényben.

A szaktársak között nagy mértékben duló személyeskedés és az osztálytudat teljes hiánya keserves gyümölcsöket termelt. A tanoncgazdálkodás vigan folyt tovább és csak egy nagy nyomda maga 4 szaktárs mellett 16 fi- és 2 leánytanoncot oktatott Gutenberg mesterünk művészetére. Ez azonban az üzem kitünő prosperálása mellett kevésnek bizonyult és a »derék« művezető szaktárs 25-re egészítette ki a tanonclétszámot és Gutenberg temploma csakhamar megtelt sok tanulatlan, analfabéta, borzas, csizmás utódokkal, kik hivatva

voltak az elődök által sok fáradsággal megalapozott nagy és magasztos eszméjüknek támogatóivá lenni!

Szomorú, gyászos évek voltak ezek! És a temesvári nyomdászok kevés osztálytudatos elemei borongó kedéllyel és szívében fájdalommal, tehetetlenül álltak e nagyfokú tudatlansággal, a szolidáris érzés teljes hiányával és a szaktársak közmondásossá vált tunyaságával szemben.

1900. évben az egész világon, ahol csak kultur-emberek élnek, ünnepelték halhatatlan mesterünk, Gutenberg 500 éves születésének évfordulóját. A temesvári szaktársak is fényesen megülték e nevezetes napot. E napon János-ünnepélyt és nyomtatványkiállítást rendeztek, mely szépen sikerült.

Az 1900. év végével lépett életbe a betegsegélyzőtörvény és így az egyleti orvosi állások felhagyattak. A megbetegedett szaktársak orvosi kezelését a betegsegélyző pénztárak orvosai vették át.

1901. évben *Freta* János szaktársunk, ki hosszú husz esztendőn át tevékenyen működött az egyesületi élet terén és önzetlen működésével őszinte elismerést vívott ki a maga számára, nyugalmába vonult.

1901 június 29-én ünnepelte egyletünk fennállásának 50 éves fordulóját. Az emlékezetes szép ünnepélyen a központi egyesület képviselőjében *Peidl* Gyula, *Pollák* Simon és *Bozsik* István vettek részt. Délelőtt 10 órakor a városháza tanácstermében diszközgyűlés tartatott, melyen *Gabriel* József elnök németül és *Bauer* Adolf szaktárs magyarul vázolták az egylet 50 éves történetét. Az ünnepély alkalmából *Bauer* Adolf tollából jelent meg kis füzetecskében az egylet 50 éves vázlatos története a tagok névsorával együtt.

1902 októberében a Gutenberg-nyomda személyzete sztrájkba lépett fizetésjavítás meg nem adása

miatt. A személyzet szolidáris fellépésének sikere volt, amennyiben a követelések teljesítve lettek.

Ugyanezen évben alakult meg *Dvoracsek* Emil szaktárs vezetése alatt a nyomdász házizenekar és 1903 május 6-án tartotta meg a Fekete medvéhez címzett gyárvárosi vendéglőben első hangversenyét.

Ünnepélyek, dalegylet, házizenekar alapítása közben az idő haladt. Minden kulturális célért buzgókodtak a szaktársak, csak a szervezkedés haladt mérhetetlen csigalassúsággal előre. A szaktársak is kezdték belátni tarthatatlan helyzetük súlyos voltát és igyekeztek a mult hibáit jóvátenni. Az 1903. év rohamléptekkel közeledett, miért is szükségessé vált minden nyomdai munkást a szakegyesület kötelékébe bevonni. Április 1-ére általános segédmunkás-gyűlés hivatott egybe, melyen a szakegyesület célja, haszna és üdvös volta ismertetett. A gyűlés megtartása után 10 szaktársnő lépett a szakegyesület kötelékébe.

Ezen sivár helyzet közepette tartatott meg 1903. év augusztus hó 15-én és 16-án Budapesten az első szakegyesületi kongresszus, mikor az ország legkülönbözőbb vidékeiről, városaiból összegyűltek a szaktársak, hogy a vigasztalan helyzetet megbeszélve, keressék az utat és módot, hogy miként javítsanak a szomorú helyzeten. E kongresszuson lett megvitatva az ujabbi vidéki árszabály. A temesvári szaktársakat a kongresszuson *Bauer* Adolf és *Oppelz* Mihály szaktársak képviselték. A szakegyleti kongresszus után a szabad szervezet tartotta meg első kongresszusát, amelyen az országos szervezőbizottság által kidolgozott árszabálytervezet tárgyalatott és elhatároztatott, hogy az egész országban az év végéig bevezetessék. A kongresszus által elfogadott árszabály volt az első közös, az egész országra érvényes árszabály, mely a városokat osztályokra osztotta. A kon-

gresszus üdvös határozatokat hozott és ezen kongresszus határozatai fektették le alapját a vidéken egy modern, osztálytudatos nyomdászszervezetnek.

Az első szakegyesületi kongresszus alkalmával már jelenthették Arad küldöttei, *Barnaffy* és *Knizse* szaktársak, hogy Arad szaktársai lerázták a rabigát és szembeszálltak erős akarattal, egy testet képezve mindazokkal szemben, kik nyomoruságos helyzetük javításának útjában állottak. Ez örömteljes jelentés fölemelő hatással volt a kongresszus küldötteire és harcias vágytól égve, kezdette meg fontos tanácskozásait *Groszmann* Miksa szaktárs elnöklete alatt. A vidéki árszabály előadója *Peidl* Gyula szaktárs volt, ki tartalmas és meggyőző érvekkel ajánlotta elfogadásra az árszabályt.

Az aradiak lelkes példaadása Temesvárra nézve sem maradhatott hatás nélkül. A temesvári szaktársak küldöttei hazaérkezésük után rögtön hozzáfogtak a szaktársak szervezéséhez és a mozgalom előkészítéséhez. *Bauer* Adolf szaktárs 1903 szeptember havában a következő körlevéllel hívta meg Temesvár összes nyomdai munkásait általános nyomdászgyűlésre:

»Amidőn a holnapi nappal kezdődőleg a vidéki árszabálymozgalom ügyében mi is a komoly munka terére lépünk: kivánatosnak és szükségesnek tartom, hogy szaktársaink összessége eggyé tömörülve, a személyeskedés csunya kultuszát sutba dobva, egyetértéssel és összetartással törekedjünk kitűzött célunk felé s ez csak úgy érhető el, ha kölcsönösen megértjük egymást és *összetartunk*, mert minden személyeskedésnél *szebb, nemesebb, magasztosabb* és szaktársi, mint munkástársi érzületünk dokumentálására is üdvösebb, ha ama örök igazságu jelmondatot valljuk, sziveinkben pedig igazán érezzük:
»*Hogy egy mindnyájáért és mindnyája egyért!*«

Tisztelettel felkérem tehát az összes nyomdai munkásokat, hogy holnap, délelőtt 9 órakor egyestületi helyiségünkben megjelenni sziveskedjenek.

A körlevélnek meg volt a kívánt hatása. Bizalmiférfiak választottak. A blokád az Unió-nyomdára kimondatott. A gyűlést követő szombaton az Unió-nyomdában *Jung* Gábor szaktársnak felmondottak, ami világos jele volt a provokálásnak és megfélemlítésnek. A megrendszabályozás a központnak bejelentetett és egy küldött lejegyzetele kéretett. A központ utasította a temesvári bizottságot, hogy a kongresszus által elfogadott árszabályt a főnököknek rögtön benyujtsák és hétfő estig a végleges válasz megadását követeljék. A központ továbbá utasította a bizottságot, hogy november 27-ére, vasárnapra nyomdászgyűlés hívassék egybe. Az egybehívott gyűlés a mondott időben *Gabriel* József szaktárs elnöklése alatt tartatott meg. Elnöklő szaktárs bejelentette, hogy az árszabályt egy főnök sem fogadta el, mire *Rothenstein* Mór központi kiküldött és *Bauer* Adolf szaktárs lelkes beszédei után óriási lelkesedéssel a sztrájk proklamálva lett és ezzel kezdetét vette a temesvári szaktársaknak első komoly, osztálytudatos mozgalma.

Miután azonban a dolgot elhamarkodni nem volt célirányos, elhatározta a bizottság, hogy a kilépéssel minden nyomdában várni kell. Hétfő estig az új árszabályt a következő főnökök irták alá: *Csanádegyházmegyei könyvnyomda igazgatósága*, *Uhrmann* Henrik és *Mangold* Sándor, míg a többi főnökök annak aláírását megtagadták.

A többi főnököknek ezen rideg, elutasító magaviselete végleg elkésztette a szaktársakat és az árszabályt alá nem irt főnököknél sztrájkba léptek. Három napi küzdelemteljes harc után a szaktársak

győzedelmesen vonultak be a nyomdába és a főnökök — az összetartás főséges erejének impozáns megnyilvánulása előtt. — fájdalommal bár — kapitulálni voltak kénytelenek.

Sajnos azonban, két nyomdában — Csendes Jakab és Unió — akadtak »hü szaktársak is«, kik továbbra is a főnökök kegyét élvezni óhajtották; a sztrájk befejezése előtt, kerülő utakon, tolvaj módra visszasonypolyogtak a nyomdába és felajánlták további hü »talpalásaikat egyes mélyen sujtott főnököknek«.

Az új árszabály 1903 szeptember 28-án lépett életbe három évi időtartammal. Temesvár a harmadik osztályba lett sorozva s a minimum 22 K volt, a hirlapszedőké 24 K; az ujonnan felszabadultak 18 K-t kaptak. Az új árszabály bérvizonyai mindenesetre nagy haladást mutattak a régebben fizetett gyalázatos bérvizonyokhoz képest, azonban a szaktársak egy részét e munkabér sem elégitette ki; azonban tény az, hogy az árszabály elfogadásával a vidéken rendezettebbek lettek a viszonyok s ez alap volt arra, hogy a jövőben a munkabér emeltessék és a munkaidő csökkentése fokozatosan eléressék.

Az új árszabály egyik legkiemelkedőbb pontja volt a tanoncskála rendezése. A tanoncgazdálkodások, a tanonctenyésztő-telepek ma már megszűntek és a hirlapoknál tanoncok egyáltalán nem alkalmazhatók. Az árszabálynak ez üdvös és a nyomdászatra nézve messze kiható jelentősége érzékenyen érintette a főnököket s még ma is — nyolc év múltán — sem hegedtek be azon sebek, melyek az árszabálynak ezen pontjaival egyes főnök urak üzleti érzékenységén ütöttünk s találkozik még mai is egyes főnök ur, ki borongó szomorúsággal tekint a letűnt aranyjuezi szép napok után!

Hogy az árszabálymozgalom három napi győzelmeseles harc után befejeződött és mi annak sikerét nagyban előmozdította, az: a tanoncoknak az összes nyomdákából való kivonulása és a tanoncoknak a »nyaralás és a szabad természet örömeinek élvezetében való vágyódásuk« volt egyik főoka. A főnökök a tanoncoknak ezen igazán nemes és szép élvezetüket nem méltányolták eléggé és a bizottságot és a nyaraló tanoncokat a rendőrhatalóságnál feljelentették, azokat »becses és jóakaratu pártfogásába« ajánlották. A nyomozat megindult a tanoncok nyaralási helyüket illetőleg.

A rendőrség buzgalma dicséretes volt, de nem eredményes!

A mozgalom végeztével a tanoncok nyaralása véget ért és kiki elfoglalta ismét a maga helyét a nyomdában.

A tanoncoknak a nyomdákából való önkéntes kivonulása és »nyaralása« komoly következményeket vont maga után. A főnökök boszu után lihegtek és a bizottság szigorú megbüntetését követelték. A főkapitány, engedve a főnökök uszításának, vádat emelt *Gabriel József, Váci Nándor és Kunst János* szaktársak ellen és nagy bölcsen elítélte őket minden — a főnökök szerint »kiemelt«, — a szaktársak szerint — »nyaraló« tanonccért 50 K pénzbüntetésre, nem fizetés esetén 3 napi elzárásra. *Gabriel József* szaktársat, mint a szakegyesület elnökét, »izgatót« és mint már »büntetett előéletű, megrögzött, javíthatatlan szociálistát« összesen 1350 K pénzbüntetésre, vagy 81 napi elzárásra; *Váci Nándor* és *Kunst János* szaktársakat egyenkint 540 K pénzbüntetésre, nem fizetés esetén 54 napi elzárásra. Az igazán a mesék országába illő bölcs ítélet »örömet« keltett szaktársi körökben, mert tudva volt az, hogy ezen ítélettel

azon cél volt elérendő, hogy a mozgalom élén álló szaktársakat lehetetlenné tegyék és a »kutya izgatókat« egyelőre a kóterbe dughassák. Persze az ellenkezője éretett el ez ítélettel, mert az említett három derék szaktárs ma is teljes mértékben kiveszi részét az összességért, az általánosságért vívott küzdelmekből!

A város főkapitánysága által hozott bölcs ítélet az érdekelt szaktársak által megfelebbetett. A tárgyilagosan és valóban mesteri en megkonstruált felebbezés *Skuteczky* Miksa dr. temesvári ügyvéd gyönyörű munkája és e munkának eredménye volt, hogy a humánusabb és a munkások igazságos törekvéseivel rokonszenvező városi tanács, ki helyes szociális érzékének nem egyszer adta tanujelét, a bölcs ítéletet megsemmisítette és így a főnökök korai öröme, hogy az «izgatók» elveszik méltó büntetésüket — vízbe esett! Kár! . . .

1904 karácsony mindkét napján Temesvárott tartott meg az I. Délmagyarországi kerületi értekezlet. Az ország minden részében tartattak ily értekezletek a szaktársi érzület emelésére és fejlesztésére. A délmagyarországi értekezleten a temesvári nyomdai viszonyok is megvitattak és több figyelmenreméltó határozat hozatott az árszabálysérelmek szanálására. Elhatározott a szaktársnök, mint a segédmunkások megszerzése is. A Gyárudvarban tartott értekezleten az összes délmagyarországi nyomdavárosok képviselve voltak. A központot *Rothenstein, Grünfeld, Siegfried, Wellisch* és *Pollák* szaktársak képviselték.

A kerületi értekezlet határozatából, ahol nyilvánvalóvá lett az árszabály be nem tartása, ott, ha az árszabálysérelmek nem szanáltatnak, a munka azonnal beszüntetendő, ami a *Csendes* Jakab és *Mangold* Sándor nyomdában meg is történt. A *Mangold*-nyomdában az ott megjelenő *Temesvári Hirlap* és *Temesvárer Zeitung*

napilapokhoz még egy-egy szaktárs beállítása, a Csendes Jakab-nyomdában az ott készülő Délmagyarországi Közlöny-től a tanoncok eltávolítása követeltetett. A sztrájk 14 napig tartott. A központi szervező bizottság Gyürey Rudolf szaktársat küldötte le e mozgalom irányítására, ki sok tapintattal és céltudatos irányítással igyekezett a mozgalmat békésen elintézni. Mindeme törekvése azonban hajótörést szenvedett a rendőrség beavatkozása folytán, mert amidőn a gyűlés végeztével az egyleti helyiségből távozott, a rendőrség letartóztatta és a város elhagyására kényszerítette. Gyürey szaktárs után Gábor Döme szaktárs jött le, ki csakhamar Gyürey sorsára jutván, a városból távozni volt kénytelen. Ezután Lerner szaktárs jött le, kinek sikerült a Mangold-céggel megegyezésre jutnia, míg végre Kirsteier János jött Temesvárra, kinek intervenálására Csendes Jakab is megegyezett személyzetével s így a harc győzelemmel beveződött.

Az 1906. évben tartatott meg a második szak-egyesületi és szabadszervezeti kongresszus Budapesten Peidl Gyula szaktárs elnöklete alatt. A temesvári szaktársak képviselőjében Bauer Adolf és Kőváry Ede gépmester szaktársak voltak jelen a kongresszuson. Preusz Mór volt a vidéki árszabály előadója és azt nagy többséggel elfogadták. Az új árszabály elfogadásával heti két koronás béremelés éretett el. Az árszabály egyik fontos pontja volt, hogy május elseje ünnepnek tekintendő és azt a nyomdai munkások béréből levonni nem szabad. A temesvári főnökökkel lefolytatott tárgyalások eredménnyel végződtek és október elején életbe lépett az új árszabály.

A két koronás csekély bérjavítás azonban csak a szaktársak egy részét elégítette ki. A többség erősen zugolódott, elégedetlenkedett amiatt, hogy az ár-

szabályrevízió alkalmával Temesvár újra a második osztályba lett sorozva. Az elégtelenség nőttön-nőtt és 1907 elején »drágasági pótlék« címen akció indult meg a bérek javítására. A temesvári szervező bizottság belátva a szaktársak elégedetlenségének okát, a közóhajnak engedett és február 6-ára általános nyomdászgyűlést hívott egybe, melynek napirendje »a drágasági pótlék« volt. Határozatba ment, hogy a főnököknek memorandum nyújtandó át, melyben már a legközelebbi szombattól a szakmunkások részére kettő, a segéd munkások és segéd munkásnők részére egy korona drágasági pótlék kérelmezendő. Ha ezen kérelem nem teljesítettik, úgy hétfőtől kezdve a passzív rezisztencia az egész vonalon kezdetét veszi.

Február 10-én, vasárnap délután újra általános nyomdászgyűlés volt, melyen a szervező bizottság beszámolt arról, hogy a főnökök átíratilag értesítették a bizottságot, hogy a segédek kívánságait nem teljesítik. A főnökök elutasító válasza oly elégedetlenséget váltott ki a szaktársakból, miszerint félő volt, hogy a harc most már elmérgesedik és a szaktársak meg gondolatlansága folytán a kollektív szerződés felbomlik. Ezen gyűlésen a központ küldötte, *Rothenstein* szaktárs Aradról jöve is részt vett. *Rothenstein* szaktárs felhívta a szaktársak figyelmét arra, hogy egy esetleges munkabeszüntetés a kollektív szerződés megsértését jelentené és meg gondolatlanságok elkövetésétől a szaktársak tartózkodjanak. Az izgatott kedély állapotban tartott gyűlés végül 36 szavazattal elfogadta *Gabriel* József indítványát, hogy a bizottság a főnökökkel ismét tárgyalásokba bocsátkozzék és annak eredményétől tegye függővé a további lépések megtételét.

1907-ben tartatott meg Nagybecskereken a III-ik délmagyarországi nyomdászértekezlet, melyen a Typo-

graphia dalegylet testületileg vett részt és szép ének-előadásaival nagyban hozzájárult az ünnepély fényéhez. Ez értekezleten a központot *Peidl Gyula*, *Lerner Dezső* és *Bogár Ignác* képviselték.

Ugyanez évben alakult meg a budapesti szakkör helyi csoportja. Szakkiképzés terén üdvös tevékenységet fejtett ki s több nyomtatványkiállítást és szakfelolvasást is tartott. A csoport ma is fennáll, sajnos azonban, hogy a tagok száma igen megcsappant. Elnöke jelenleg *Gabriel József* szaktárs.

1909 január 11-én több temesvári lelkes szaktárs kezdeményezésére *Gutenberg* cím alatt műkedvelőtársaság alakult. Első nyilvános fellépése még ez év február 14-én volt. Ma már gazdag színpadi felszereléssel, ruhatárral rendelkezik. Ugy nyilvános ünnepélyeit, mint a vasárnap délutáni ismeretterjesztő és tanulságos felolvasásait, előadásait szépen látogatják és a szaktársak művelődésének előmozdításában tevékenyen munkálkodik. Elnöke *Magyary Vilmos* szaktárs.

1909 augusztus havában tartatott meg Budapesten a III-ik szakegyesületi és szabad szervezeti kongresszus. A kongresszuson a temesvári szaktársakat az oly korán elhunyt *Moderer Ferenc* szaktárs képviselte, ki szerveztünknek odaadó, buzgó katonája volt, ki elismert szervezeti tehetségének legjavával igyekezett munkástársai érdekeit szolgálni és kinek üde, tiszta és szabad gondolkozásmódjától még igen sok üdvös és eredményes munkát várhattunk volna. Az oly korán elhunyt, felejthetetlen szaktársat Temesvár nyomdai munkásai, úgy az összmunkásság impozáns részvéte kísérte utolsó útjára. Pihenj békével!

Moderer szaktárssal egyetemben a temesvári szaktársakat képviselték még a kongresszuson *Kunst János* és *Farkas (Fuchs) Jakab* szaktársak.

E kongresszus volt hivatva arra, hogy az 1910. évben lejáró árszabályrevíziót keresztülvigye, vagyis a kollektív szerződést megújítsa. A főnökök bérjavításról, vagy a munkaidő rövidítéséről hallani sem akartak. A közös tárgyalások megszakították s ezzel a kocka el volt vetve. 1910 május 30-án szaktársaink az egész országban beszüntették a munkát és az eddig zajos nyomdahelyiségek elcsöndesedtek. A kis ólombetűk nem kopogtak, a gépek zakatolása szünetelt és az ország nyomdai munkássága közös akarattal 14 napra üdülni ment . . .

Temesvárott sem történt másképp. Szaktársaink a Polgári Lövölde árnyas fái alatt élvezték a 14 napi »szabadság« kellemetes gyönyöreit.

A Délmagyarországi Könyvnyomda tulajdonosa bölcs előrelátással és helyes érzéssel még a mozgalom kitörése előtt az árszabályt teljes egészében aláírta és e nyomdában vigan folyt a munka tovább s így az itt dolgozó szaktársak kollégáik 14 napi »üdülésében« nem vehettek részt.

A 14 napi mozgalom alatt — a főnökök kérelmére — a központi tárgyaló bizottság a tárgyalásokat újból felvette s most már sikerült nyolc évre a békét megkötni és az ország nyomdai iparának nyugodt fejlődését biztosítani.

Az új árszabály életbeléptekor a szakmunkások 2 K bérjavítást, két év multával ismét 2 K és négy év leteltével ismét 2 K javítást kapnak.

Megemlítésre méltó még, hogy midőn e sorokat írom, Temesvár nyomdai munkásainak rég óhajtott vágya ment teljesezésbe. Ugyanis az országos árszabály bizottság Temesvárt, Pécs-t és Miskolcot az e városokban uralkodó nagy drágaságra való tekintettel az első osztályba sorozta és a temesvári szaktársakra

nézve eme örvendetes határozat ismét 2 K fizetésjavítást jelent, amit már nagy része meg is kapott, míg a többi magasabb fizetést élvező szaktársak fizetésjavítása fokozatosan meg fog történni, mit biztosít az a körülmény is, hogy a főnökök maguk is méltányolni fogják idősebb munkásaik ebbeli kívánságaikat.

Eme nevezetes momentummal lezáródtak a segélyző egyesületünk, mint szervezeti életünk eseményei. Még hosszú hét évig élvezhetjük a kollektív szerződés jótékony áldásait! Béke van! Fegyverszünet! E fegyverszünet alatt is tétlenül ne legyünk, hanem váraink egyes hiányait pótoljuk, hogy a fegyverszünet letelte után, ha fegyverbe szólítanak, teljes hadfelszereléssel lelkes harci készséggel, kitűnő, fegyelmezett és osztálytudatos munkássereggel vonuljunk újabb, dicsőségesebb győzelmekre!

*

Feladatomból véget ért! Eme szerény munkámmal célom az volt, hogy a temesvári segélyző egyesület 60 éves multjában, mint szervezeti mozgalmainkban előfordult gazdag kortörténeti momentumokat megörökítem és szaktársaink lelki szeméi elé tárjam, hogy ma már segélyző egyesületünk és szervezetünk mily erős, hatalmas védbástyája lett az ország nyomdai munkásainak. E gazdag momentumok megörökítése szolgáljon buzdításul a fiatalabb generációnak, hogy majdan ők is ép oly lelkesedéssel, nemes buzgalommal munkálkodjanak a köz javáért, az összesség szent ügyéért és a nagy nyomdászcsalád boldogulásáért, mint az elődök! Vajha ugy lenne!

Időm rövidege, a sietős munka, az anyagiak hiánya nem engedte, hogy bővebben írjam meg a 60 év nyomdászati mozgalmait. Szerény tehetségemhez képest igyekeztem mindazt papírra vetni, mi nyomdász-

kulturtörténeti szempontból érdekes volt. Ha netán ez nem sikerült, vagy hézagos volna e kis munkám, úgy szives elnézést kérek.

*

Az 1891-ben Temesvárott tartott kongresszus által elfogadott első vidéki árszabálya — mint érdekes dokumentum — teljes egészében a következő:

1. A munkaidő 9 óra. Vasárnap és ünnepnap dolgozni nem szabad és ezen napokat a bizonyos pénzben álló szedőktől és géptemesterektől levonni nem lehet.

2. Minimum a bizonyos pénzben álló szedőknek 10 frt, ujonnan szabadultaknak 7 frt. Ujonnan felszabalduknak egy év múltán 8 frt két év múltán 9 frt és a harmadik évben 10 frt.

3. Különórák 10 frt után 20 kr., és 10 frt után 25 kr. fizetendő.

4. Számoló szedők a budapesti árszabály szerint díjaztatnak azzal a kivétellel, hogy 1000 n után 2 kr. kevesebbet kapnak. Magyar szedés a következőképp számíttatik:

a) garmond, borgisz és petit	22 kr.;
b) kolonell és cicero	23 „
c) nonperaille és mittleitől fölfelé	26 „
d) perl	27 „

Minden más kétes esetekben a budapesti számolási rendszer irányadó.

5. Müszedők, azaz csak símaszedők csak házikorrekturát tartoznak végezni. A számolásban álló metőr tartozik a szerzői korrekturnak, úgy a gépreviziót is végezni s ezért, valamint egyéb feltartási teendőiért minden óra után 25 kr. kárpótlás jár.

Ez az árszabály 1892. évi január hó elsején lépett életbe s a nyomda főnöke, a város főkapitánya, valamint a szaktársak helyi megbizottja által lett aláírva.

Segélyző Egyesületünknek

1911. évi június hó 30-ig a következő szaktársak voltak a tagjai:

Bakos Gyula, Albert Ferenc, Bachel Antal, Bacsics Dezső, Baijts Milos, Balázs Lajos I, Barnai Károly, Bauer Adolf I, Bende János, id. Berey István, ifjabb Berey István, Bischa Ferenc, Blum János, Bogdán Illés, Bonomi Ede, Bottos Pál, Bozsín Vazul, Charvat Jakab, Cetnik János, Czárán Emil, Czerbanek Lajos, Deán József, Dilk Mihály, Dormuth Antal, Dvoracsek Emil Manó, Eckstein Emil, Ehling Imre, Eichler Károly, Erdei József, Farkas (Fuchs) Jakab, Fecker Vilmos, Feisthannel Kálmán, Fidránt Henrik, Fidránt Izsó, Fidránt Ottmár, Fischer Sándor II, Fischhoff Frigyes, Freund Sándor, Friedrich Ernő, Friedrich Márton, Fruzsits Iván, Fuchs János II, Gabriel József, Gaburek Vilmos, Geistlinger Ferenc, Gieszer Ágoston, Gion Béla, Góschy József, Góschy Mátyás, Gramsel József, Ham György, Haméder József, Hartl Antal, Hartl Péter, Heinrich Rezső, Heitinger Ferenc, Herber József, Hiller Károly, Holz Mátyás, Homa József, Homann János, Igyer Károly, Illing János, Ilosvay Lajos, Inhof Béla, Jánosi János, Joanovits Vazul, Jeremia György, Jován Traján, Juhász József III, Jungbert Károly, Kártyé Mihály, Kauten Ferenc I, Keller János, Kereszturi László, Kilzer Péter, Kiszter Antal, Klein Béla I, Klein József IV, Kleins János, Kleins Mihály, Klöpsch Gusztáv, Koczor Árpád, Kohn Bernát I, Kopácska Pál, Kratschmár János, Kraushaar József, Krispin János, Kugler Árpád, Kunschke Károly, Kunst János, Lackinger Károly, Lamplot Emil, Lang Simon, Lehner György, Leidenbach Pál, Leitersdorfer Márton, Lissy József, Lorisz Péter, Losert József, Lotter Ferencz, Lutz József, Magyar Miksa, Magyar Lajos, Magyar Vilmos, Mánászy Hugó, Mangelusz Ármin, Mintye Jakab, Movrin Frigyes, Münnich Ferencz, Mutiu György, Neuberger Ignác, Neumann Károly, Nister Rezső, Noványi Vilmos, Pálincás János II, Paral Miksa II, Pelez Károly, Petz József, Piskur Antal, Petrovits Pál II, Pokorny Ferenc, Popovits Péter, Rajkov Milán, Rákits Árpád, Rammer Ágoston, Rammer Gergely, Reif Henrik (főnök), Reif József, Reif Károly, Riesz József, Szabatovicz József, Sáfár Emil, Schauderk Győző, Schausz Emil, Schneider Henrik, Schneider Lőrinc, Schork József, Studer Ferencz, Seiler Ede, Spielmann Károly, Stoian János, Szikofszky Miklós, Schwartz

Adolf, Szőke Gábor, Szöllősi Ármin, Tauszenberger József, Tillich József, Todorescu Vazul, Tokera György, Tuskán János, Váczy Nándor, Wankó Péter, Wittmann Ágoston, Wolf Jakab, Wratil Frigyes, Zillich Ede.

Rokkantak: Geistlinger János, Glasz Ferencz, Handl Károly, Rammer Albert, Paral Miksa I.

Egyesületünknek legidősebb tagja: Lutz József, a csanád-egyházmegyei nyomda ügyvezetője, míg legrégebb jogosultsággal bír: Rammer Gergely, a délmagyarországi könyvnyomda ügyvezetője.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A Temesvári Segélyző Egyesület

1911. évi január hó 27-én tartott rendes közgyűlésén
megválasztott tisztviselői kara:

Elnök: Gabriel József.

Pénztárnok: Wittmann Ágoston.

Jegyző: Neuberger Ignác.

Ellenőr: Góschy József.

Számvizsgálók: Gieszer Ágoston, Homann János, Inhof Béla, Kraushaar József, Keller János és Muțiu György.

Választmányi tagok: Joanovits Vazul, Váczy Nándor, Kleins Mihály, Stoian János, Klein Béla, Wratil Frigyes, Zillich Ede, Charvath Jakab, Mangelusz Ármin, Tokera György és Friedrich Ernő.

A Szakegyesület

tisztviselői kara 1911. évben:

Elnök: Kunst János.

Alelnök: Lissy József.

Pénztárnok: Rákits Árpád.

Jegyzők: Spielmann Károly és Herber József.

Számvizsgálók: Dormuth Antal és Wratil Frigyes.

Választmányi tagok: Homann János, Dilk Mihály, Gieszer Ágost, Kraushaar József, Noványi Vilmos, Neuberger Ignác; továbbá: Rimmelsberger Róza szaktársnő és Weber Lőrinc segédmunkás.

Póttagok: Szikovszky Miklós és Wankó Péter.

A Szabad Szervezet.

Elnök : Geistlinger Ferenc.

Levelező : Kohn Bernát.

Penztárnok : Ifjabb Berey István.

Bizottsági tagok : Kunst János, Rákits Árpád, Herber József, Neuberger Ignác, Gieszer Ágoston és Erdei József.

A Békéltető Bizottság.

Főnökök tagok : Kabos Ármin (elnök), Csendes Jakab és Lutz József.

Póttagok : Engel Jenő és Csendes Lipót.

Munkások sorából :

Rendes tagok : Geistlinger Ferenc (másodelnök), Kohn Bernát (levelező) és Kunst János.

Póttagok : Rakits Árpád és Berey F. István.

„Die Gründung des kleinsten Arbeitervereines wird für den Kulturhistoriker der Zukunft von höherer Bedeutung sein, als die Schlacht von Sadowa.“
Jakoby.

Mit diesen wenigen, aber inhaltsschweren Worten hat der ausgezeichnete preußische Politiker Johann *Jakoby* die überaus hohe Wichtigkeit der Arbeiterorganisationen charakterisiert. Als Jakoby diesen von den gelehrten und unwissenden Philistern vornehm belächelten und als übertrieben bezeichneten Satz niederschrieb, war das Vereinswesen der Arbeiter noch im Werden. Nur verhältnismäßig geringe Ansätze zu den späteren großen, die Bewunderung aller Welt hervorrufenden Organisationen des arbeitenden Volkes waren vorhanden. Aber wie richtig hatte Jakoby, dieser rein politische Charakter, dieser scharfe Beobachter der sozialen Strömungen in Europa, prophezeit! Die Organisationen der Arbeiter haben sich heute zu einer Macht entfaltet, mit welcher die Gesellschaft rechnen muß und welche alles öffentliche Leben beherrscht.

Wenn der berufene Geschichtsschreiber des Kulturlebens des Volkes den Ursachen nachspüren wird, welche die gewaltige geistige Bewegung unserer Zeit hervorgerufen, so wird er finden, daß nur der Geist des Volkes, der sich selber frei und fessellos gemacht, es gewesen, welcher so Gewaltiges zu vollbringen imstande war. Wie aber war dieser Geist hervorgerufen, wie war er Allen gemeinsam geworden? Durch das Zusammenfassen gleichgesinnter, gleich-

gearteter und gleichstrebender Einzelindividuen, die sich gegenseitig unterordneten und gemeinsam einem erhabenen Ziele zustrebten. In den Vereinigungen des arbeitenden Volkes war dies möglich, dort hat die Idee der Gleichheit, der Brüderlichkeit, der Interessensolidarität am kräftigsten Wurzel geschlagen. Auf diesem Boden ist das Bäumchen zum mächtigen Baume hervorgewachsen und unter seinem immergrünen Blätterdache haben Alle sich gesammelt, die da mühselig und beladen sind. Jeder gute Gedanke, entsprungen im Kreise der Gesamtheit für die Gesamtheit, hat tausendfältig neue bessere Gedanken erzeugt zum Wohle für Alle. Und so hat sich die Bewegung des arbeitenden Volkes weiter entwickelt, so ist sie zum Segen geworden für Alle, die im Schweiße ihres Angesichts um kargen Lohn sich mühen müssen, um ihr meist elendes Dasein fristen zu können.

Und darum hat Johann Jakoby richtig vorausgesagt. Ja, die Gründung des kleinsten Arbeitervereines ist eine weit größere kulturelle Tat, als die berühmteste Völkerschlacht aller Zeiten . . . .

Die Buchdrucker haben wohl vermöge ihrer Intelligenz frühzeitig den Gedanken der Vereinigung erfaßt und waren unter den übrigen Branchen die ersten, die sich Vereinigungen zur Wahrung ihrer Interessen schufen. In Deutschland und in der Schweiz finden wir schon in den ersten Jahrzehnten des XVII. Jahrhunderts die ersten Regungen zur Gründung von Vereinskassen. Als die älteste freie Buchdruckerkasse ist uns die Unterstützungsgesellschaft für Buchdrucker in *Basel* bekannt. Nächst dieser dürften wohl die Buchdruckerunterstützungskassen in *Dresden* und *Halle*, erstere gegründet am Johannistage von 1768, letztere gegründet 1770, die

ältesten Vereinigungen der Typographen zu humanitären Zwecken gewesen sein. In *Österreich* stießen wir im Jahre 1824 auf den ersten gemachten Versuch zu einer Kranken- und Sterbekasse der Buchdrucker, und zwar wurde dieser Versuch in *Linz* gemacht, wo die Prinzipale gemeinsam mit den Gehilfen eine Unterstützungskasse errichteten. Später folgten dann die *Innsbrucker* Gehilfen (1826) und erst im Jahre 1842 die *Wiener* Buchdruckergehilfen. Die erste Vereinigung der Wiener Buchdruckerschaft führte den Titel: »Unterstützungsverein für erkrankte Buchdrucker und Schriftgießer« und wurden deren Statuten 1849 von der Landesregierung genehmigt.

In *Ungarn* war es die Ofner Universitäts-Druckerei, welche im Jahre 1837 einen Verein gründete und sich die Kranken- und Beerdigungs-Unterstützung zum Ziele steckte. Diese erste Vereinigung hat dann im Jahre 1848 den Impuls gegeben zur Gründung des »Pester Reise-, Kranken- und Begräbnis-Unterstützungsvereines«, der aber in den 50-er Jahren von der Regierung aufgelöst wurde.

Erst im Jahre 1861, mit Eintritt der verfassungsmäßigen Zustände in Ungarn, wurde in Budapest wieder an die Gründung eines Vereines geschritten und der Grundstein zu dem gegenwärtigen Landesvereine der Buchdrucker und Schriftgießer gelegt. Doch erst im Jahre 1862, nach Genehmigung der Statuten, konnte der Verein seine segensreiche Tätigkeit beginnen.

Älter als der Budapestener ist der *Kolozsvärer* Buchdruckerverein, der im Jahre 1861 seine Tätigkeit begann und den Bemühungen des Kollegen *Johann Dolián* seine Entstehung verdankt.

Der erste ungarische Buchdruckerverein, der ohne jede Unterbrechung bis zum heutigen Tage — wenn auch in verschiedenen Formen — funktionierte, wurde am 1. Mai 1846 von dem aus Leipzig gebürtigen Kollegen *August Nagel* in *Kronstadt* in Siebenbürgen gegründet, zusammen mit noch acht Kollegen. Der Verein erhielt den Titel: »Kranken- und Sterbekasse für die Mitglieder der Johann Göttschen Buchdruckerei« war demnach eine Handkasse, da eine weitere Buchdruckerei zur Zeit der Gründung dieser Kasse in Kronstadt nicht existierte. Die neun Kollegen steuerten, den kleinstädtischen Verhältnissen entsprechend, als Kassafond je 50 kr. Wiener Währung zusammen; die Wochensteuer betrug 9 kr. Das Statut, das übrigens erst 1861 von dem damaligen Militär- und Zivil-Gouvernement, als der kompetenten politischen Behörde, genehmigt wurde, bestand aus 14 »Kranken-Artikeln«.

In *Temesvár* wurden anfangs der Fünfzigerjahre die ersten Versuche zur Gründung einer Vereinigung der Buchdruckergehilfen gemacht, die denn auch im Jahre 1851 greifbare Formen annahm. Aus Anlaß dessen, daß es nun heuer sechzig Jahre sind, daß in *Temesvár* der erste Schritt zu einer Buchdrucker-Vereinigung gemacht wurde, beschloß der Ausschuß des Muttervereines, gemeinsam mit dem Fachvereine das 60jährige Jubiläum des *Temesvárer* Buchdruckervereines festlich zu begehen und eine Gedenkschrift herauszugeben, in welcher die Erstarkung und Entwicklung unserer Organisation den Kollegen vorgeführt werden soll. Es geschieht dies aber blos in gedrängter Kürze, da die 40jährige Geschichte des *Temesvárer* Buchdruckervereines von den Kollegen *Alexander Mangold* und *Josef Gabriel* schon im Jahre 1890 ausführlich niedergeschrieben und herausgegeben wurde.

Wir benützten denn auch zur vorliegenden Festschrift die Daten über die ersten vier Jahrzehnte der Temesvárer Buchdrucker-Organisation aus der vorerwähnten Geschichte und fügten dieser dann, soweit uns hiezu Material zur Verfügung stand, die Begebenheiten der letzten zwei Dezennien an.

*

Zu Beginn der Fünfzigerjahre hatte Temesvár drei Druckereien (darunter eine Filiale der Ofner Staatsdruckerei), in welchen insgesamt zirka 50 Kollegen, zumeist Ausländer, konditionierten. Unter diesen war es der Setzer Alexander *Liesecke*, der auf die Gründung einer Kasse zur Unterstützung im Krankheitsfalle drang. Er erließ denn auch im September 1851 ein Zirkular an die Kollegen, in welchem er ihnen die Notwendigkeit eines Vereines schilderte und gleichzeitig einen Statutenentwurf vorlegte. Das Zirkular erzielte einen glänzenden Erfolg, denn 30 Kollegen erklärten sich bereit, der Unterstützungskasse beizutreten. Der Beitrittsbetrag war mit 1 Gulden, der Wochenbeitrag mit 10 Kreuzer Konventions-Münze festgesetzt. Jeder Lehrling hatte sowohl bei seinem Eintritte in die Lehre als bei seinem Freiwerden 5 Gulden Konventions-Münze in die Kasse zu bezahlen. Als Unterstützungen waren festgesetzt: bei Erkrankung 2 Gulden Unterstützung für die erste Woche, für die zweite und jede folgende Woche bis zur Dauer eines halben Jahres 3 Gulden, von welchem Zeitpunkte wiederum wöchentlich 2 Gulden noch weitere drei Monate hindurch gezahlt wurden; durchreisende Kollegen erhalten 1 Gulden 30 Kreuzer Konventions-Münze Viatikum; ist er länger als drei Monate hintereinander auf der Reise, so erhält er 2 Gulden Viatikum. Die Unterstützungen haben zu beginnen, wenn durch die Bei-

träge zumindest 100 Gulden Konventions-Münze beisammen sind.

Schon nach kurzer Zeit, am 30. September 1851, wurde die konstituierende Versammlung abgehalten, der Statutenentwurf durchberaten und beschlossen, denselben der Landesregierung zur Genehmigung zu unterbreiten. Alexander *Liesecke* wurde mit der Vorstandswürde bekleidet, Buchdruckereibesitzer Josef *Beichel* zum Kassier und Wenzel *Mach* zum Assistent gewählt. Der Titel des Vereines war nach den Statuten (die am 22. Oktober mit der Genehmigungsklausel versehen wurden): »Gemeinschaftliche Buchdrucker-Kranken- und Viatikumskasse in Temesvár«.

Nachfolgend seien die Namen jener 30 Kollegen dankbarst verzeichnet, die den Grundstein zu unserer ersten Vereinigung legten:

In der *Staatsdruckerei*: Karl Bruß, Josef Bonzer, Franz Förchtegott, Ferdinand Förchtegott, Karl Glinz, Alexander Liesecke, Lorenz Most, Johann Möltzer, Rabsky, Josef Rieß, A. Siebenhaar, Franz Strammer, Trandville, Karl Trivald, M. G. Vollmann.

In der *Beichelschen Druckerei*: Christian Grathwohl, Balthasar Hall, Franz Kraft, W. Mach, Ignaz Mederschitzky, Franz Regensburger, Thomas Sirowy, J. Wallesch, Johann Wentzely, Karl Wurst.

In der *Hazayschen Druckerei*: Valentin Eule, Jakob Grätz, Josef Hinterreither, F. Möltzer, L. Wang.

(Von diesen starben Johann Wentzely am 20. August 1889 als Buchdruckereibesitzer in Lugos; Thomas Sirowy 1899 und Franz Strammer als Invalide in Budapest, Alexand. Liesecke am 24. März 1905 im 79. Lebensjahre als Buchdruckereibesitzer in Osnabrück. — Den Kollegen Sirowy und Strammer wurden gelegentlich des vierzigjährigen Jubiläums des Temesvárer Buchdruckervereines, das unter großen Festlichkeiten am 15. und 16. August 1891 abgehalten

wurde, als den am Feste anwesenden noch lebenden Gründern herzliche Ovationen dargebracht.)

Am 5. Jänner 1852 war der statutenmäßige Fond von 100 Gulden beisammen und die Rechte der Mitglieder auf Krankenunterstützung konnten in Kraft treten. In der ersten statutenmäßigen Generalversammlung wurde schon der Beschluß gefaßt, auch eine Begräbnisunterstützung von 30 Gulden auszufolgen. Der erste Tote des Vereines war der Setzer Karl *Triwald*, der im September desselben Jahres starb.

Im Jahre 1856 gingen die Mitglieder daran, die Vereinsstatuten zu verbessern, da die Praxis der bisherigen Tätigkeit mehrfache Mängel der Statuten aufwies. Die abgeänderten Statuten wurden am 8. Feber 1857 neuerdings genehmigt und nahm die Unterstützungskasse den neuen Titel: »Kranken-Unterstützungs-, Sterbe- und Viatikums-Verein« für die Folge an.

Jeder der Kasse beitretende Gehilfe hatte laut den neuen Statuten und nach der ins Leben getretenen neuen Münzwährung 1 fl. 50 kr. österr. Währung Beitrittsgeld zu bezahlen; der Wochenbeitrag betrug 10 Kreuzer österr. Währung; außerdem mußte ein monatlicher Beitrag zur teilweisen Bestreitung der Spitalkosten von 15 kr. entrichtet werden. Jeder Lehrling hatte sowohl bei seinem Eintritte in die Lehre, als bei seinem Freiwerden an die Kasse 5 fl. 25 kr. österr. Währung zu bezahlen. Bei einem Sterbefalle sind von den Mitgliedern 20 kr. zu entrichten. Jedes Mitglied hatte nach Erlag des Beitrittsgeldes und eines Wochenbeitrages Anspruch auf eine wöchentliche Krankenunterstützung von 4 fl. 90 kr. bis zur Dauer von vier Monaten, von da ab auf eine wöchentliche Unterstützung von 2 fl. 10 kr. durch weitere zwei Monate.

Beerdigungsbeitrag war für Mitglieder, welche der Kasse während drei Monate angehörten, 40 fl., bei weniger als drei Monate Mitgliedsdauer 20 fl. Das Viatikum war mit 1 fl. 50 kr. festgesetzt, der länger als drei Monate auf der Reise war, erhielt 2 fl.

Nachdem man im Jahre 1861 das Temeser Banat und die serbische Wojwodschafft in Komitate einteilte, wurde die Auflösung der Temesvárer Staatsdruckerei-Filiale beschlossen und der dritte Teil des Personals aus derselben entlassen. Diese aus der Staatsdruckerei ausgetretenen Mitglieder — 20 an der Zahl — wollten, da sie Temesvár verließen, das Vereinsvermögen aufteilen, resp. beabsichtigten den Verein aufzulösen. Dieses Bestreben unterstützten auch mehrere Kollegen der Hazay'schen Offizin, welche sich dem Wirken des Vereines schon geraume Zeit gehässig entgegenstellten. Doch die Agitation trug keine Früchte oder vielmehr solche, die am wenigsten beabsichtigt waren. Die übrigen 20 Mitglieder des Vereines, mit den Buchdruckereibesitzern Karl Gustav *Förk* und Ernest *Steger* an der Spitze, widersetzten sich der Auflösung auf das Energischste und nachdem die Einsprache des Oberstadthauptmannes ebenfalls zu Gunsten des Fortbestandes geschah, siegte auch alsbald die bessere Einsicht und das Bewußtsein der Solidarität und die wenigen Geköderten verzichteten auf die beabsichtigte »Teilung«, wodurch die ganze Aktion ins Wasser fiel und in der Folge zu noch festerem Aneinanderschließen der Kollegen führte.

Im Jahre 1874 wurden die Statuten abermals modifiziert und der wöchentliche Beitrag der Mitglieder auf 20 kr., das Krankengeld aber von 80 kr. auf 1 fl. erhöht. Der Vermögenstand betrug mit Ende Dezember 1873 1710 fl. 42 kr.

Im Jahre 1878 wurde der erste ungarische Landes-Buchdruckertag in Budapest abgehalten, zu welchem aus Temesvár Kollege Johann *Freta* delegiert war. Auf diesem Kongresse wurde unter anderem über Antrag des hauptstädtischen Vereines der Beschluß gefaßt, das Land in acht Bezirke einzutheilen, u. zw.: Budapest, Preßburg, Kaschau, Debreczin, Szegedin, Temesvár, Fünfkirchen, Siebenbürgen.

Infolge dieses Beschlusses wurde am 26. Jänner 1879 eine außerordentliche Generalversammlung in Anwesenheit von 29 Mitgliedern abgehalten und in derselben die vom Buchdruckertage empfohlenen Statuten des Preßburger Vereines, den lokalen Verhältnissen bereits angepaßt, mit geringen Änderungen angenommen und von sämtlichen anwesenden Mitgliedern unterzeichnet.

Die neuen Statuten wurden eingereicht, doch im Juni 1880 vom Ministerium ungenehmigt zurückgeschickt, mit dem Bemerkten, daß die Gründung der Krankenkasse vereint mit der Fortbildungssektion nicht gestattet werde. Nichtsdestoweniger wurde der Verein in einer am 27. Juni unter dem Vorsitze Karl Gustav *Förks* abgehaltenen Mitgliederversammlung als konstituiert erklärt, von der Gründung einer Fortbildungssektion Abstand genommen und die Wahl der Funktionäre und des Ausschusses auf Grund der neuen Statuten vorgenommen. Präses wurde Johann *Freta*, Vizepräses Julius *Freund*, Kassier Asriel M. *Magyar*, Ausschußmitglieder: Johann *Mayr*, Karl *Handl*, Ernest *Steger*, Salamon D. *Magyar* und Josef *Veronits*.

Der Verein führte von nun ab den Titel: »Süd-ungarischer Buchdruckerverein in Temesvár« (erstreckte sich auf die Komitate Temes, Bács-Bodrog, Torontál,

Krassó-Szörény und Arad) und war in drei Sektionen getheilt: 1. Krankenkasse; 2. Viatikum- und Konditionslosenkasse; 3. Invaliden-, Witwen- und Waisenkasse. Infolge der Neueinteilung des Vereines in drei Unterstützungsabteilungen, welche jede eine separate Kasse für die Folge zu führen hatte, wurde denn auch das vorhandene Stammkapital in drei Teile geteilt, und zwar erhielt die Sektion für Invaliden-, Witwen- und Waisenunterstützung 1000 fl., die Sektion für Unterstützung an Konditionslose und Durchreisende 300 fl. — Die Einzahlungen für den neugegründeten Verein begannen mit 3. Juli, und zwar mit wöchentlich 30 kr., wovon je 10 kr. auf eine Sektion entfielen.

Paragraph 28 der Statuten schrieb vor, daß die Invaliden-, Witwen- und Waisenkasse 10 Jahre, vom Tage der ersten Einzahlung an, geschlossen zu bleiben habe, respektive jedes Mitglied hat 250 Wochen-Einzahlungen zu entrichten, ehe es einer Unterstützung aus dieser Kasse teilhaftig werden kann. Die Gründer dieser Kasse haben jedoch schon nach achtjähriger Einzahlung das Recht der Nutznießung; Gründer waren alle Jene, die dem bestandenen Temesvárer Vereine zur Zeit der Gründung des »Südungarischen Buchdruckervereines« angehörten.

Es waren dies: Ausländer Ludwig, Bednar Johann †, Berey Stefan, Brozsyna Karl, Delinger Johann sen., Delinger Johann jun., Fidrants Heinrich, Förk Karl, Gustav †, Freund Julius †, Freta Johann, Gercsek Josef †, Glaß Franz, Handl Karl, Hoffmann Karl †, Hofstädter Franz †, Janáts Nikolaus †, Klein Ignaz, Krauß Emil †, Kovarik Franz †, Knezevich Ferdinand †, Kunz Christof, Lutz Josef, Löffler Sigmund †, Mangold Alexander, Magyar Asriel †, Movrin Friedrich, Mayr Johann †, Obradovits Georg, Paral Max, Pirkmayer Georg †

Pirkmayer Alois, Pocreanu Simeon, Reif Josef, Roos Jakob †, Rammer Albert, Schannen Arpád †, Schoßulan Ferdinand, Schwertfeuer Adam †, Steger Ernst, Veronits Josef †, Weissberger Emanuel †.

Im Sinne der neuen Statuten hatte der Verein einen Arzt behufs Kontrolle sowie zur ambulatorischen Behandlung der kranken Mitglieder zu engagieren, und wurde auf diese Stelle Herr Dr. Michael *Breuer* mit einem Jahresgehalt von 40 fl. gewählt.

Die Organisierung des Vereines betreffend, beschloß die am 2. Jänner 1881 abgehaltene erste Generalversammlung des »Südungarischen Buchdruckervereines« denselben in vier Filialen, u. zw. Neusatz (Viatikum 1 fl.); Groß-Becskekerek (60 kr.); Lugos (60 kr.) und Ung.-Weißkirchen (50 kr.) zu theilen; zu Neusatz fiel noch Pancsova, wohingegen die kleinen Druckorte, wie Detta, Lippa, Resicza, Oravicza, Orsova, Großkikinda zur Zentrale Temesvár gehörten.

Die ersten, welche ihren Beitritt in den Kreisverein offiziell anmeldeten, waren die Großbecskereker Kollegen, welchen hierauf die Großkikindaer und später die Neusatzer folgten.

Im Jahre 1884 wurde die Idee zur Gründung eines Landesvereines lanziert und gebührt für die Aufwerfung dieser Frage und deren Erhaltung auf der Oberfläche den Kollegen Karl *Bóna* aus Neutra und Ludwig *Kenderesy* sen. aus Debreczen der Löwenanteil, da der hauptstädtische Verein in dieser Angelegenheit keine präzise Haltung beobachtete. Eine im Oktober abgehaltene außerordentliche Generalversammlung des Budapester Vereines billigte endlich die Umgestaltung des Budapester Vereines in einen Landesverein und betraute ein Elferkomitee mit der Inangriffnahme der nötigen Arbeiten, welches Komitee

schon im November an sämtliche Provinzvereine ein Zirkular mit dem Ansuchen richtete, den Beschluß des Budapester Vereines zu diskutieren und ihre Meinung dem Komitee sofort mitzuteilen.

Dieses Zirkular bildete in Temesvár am 21. Dezember den Gegenstand einer außerordentlichen Generalversammlung, in welcher der Beschluß gefaßt wurde: »Der Gründung eines Landesvereines im Prinzipie beizustimmen, von einer definitiven Beschlußfassung jedoch abzustehen und erst die weiteren Schritte des Elferkomitees abzuwarten«.

Die Gründung des Landesvereines nahm mittlerweile immer greifbarere Formen an und wurde dessen Gründung auch endgiltig auf einem Landeskongresse beschlossen.

Am 24. Juli 1887 wurde eine außerordentliche Generalversammlung einberufen, deren Tagesordnung der definitive Anschluß an den Landesverein, resp. die Auflösung des »Südungarischen Buchdruckervereines« bildete. In dieser Versammlung konstatierte Vorsitzender Adolf *Кoвмовьky*, daß die statutarisch vorgeschriebene Anzahl der Mitglieder ($\frac{6}{4}$ Teile), die die Auflösung des Vereines bedingt, anwesend sei, bringt sodann Schreiben der Filialen Neusatz, Groß-Becskerek und Lugos, sowie von Mitgliedern aus Ung.-Weißkirchen, Resicza, Versecz zur Verlesung, welche sich sämtlich für den Anschluß erklärten, worauf seitens der Anwesenden einstimmig die Auflösung des »Südungarischen Buchdruckervereines« in Temesvár und der Anschluß an den Landesverein ausgesprochen und die Vereinsleitung mit der Durchführung dieses Beschlusses betraut wurde.

Mit Ende Dezember 1887 hörte die Selbstständigkeit des »Südungarischen Buchdruckervereines«

auf und dessen Mitglieder gehörten vom 1. Jänner 1888 ab dem Landesvereine an.

Gelegentlich des Anschlusses zählte der Verein die folgenden Mitglieder:

Temesvár:	Mangold Alexander	Popovics Milan
Balázs Ludwig	Mayr Johann †	Ziemietzky Karl
Bednar Johann †	Miklossy Franz †	Großbecskerek:
Berey Stefan	Movrin Friedrich	Dezso Franz
Csatáry Rudolf	Paral Max	Hegyl Emerich
Csendes Jakob	Pavlovits Johann †	Hegyl Julius †
Czinek Béla †	Petrovits Georg †	Kaufmann Sigmund †
Farda Vinzenz	Pokorny Franz	Kempfner Ludwig †
Fecker Wilhelm	Polz Julius	Wimmer Josef †
Fidrant Heinrich	Radiojevits Josef	Wittmann August
Fischer Franz †	Rammer Albert	Lugos:
Frank Julius	Rammer Gregor	Kratochwill Emil
Frank Béla †	Reif Josef	Tóth Franz
Freta Johann	Reiner Ludwig	Wessely Anton
Gabriel Josef	Rosner Adolf	Lippa:
Glasz Franz	Schreier Josef	Gercsek Josef †
Gyermek Georg	Schwertfeuer Adam †	Verseez:
Handl Karl	Szabó Michael	Neumann Heinrich
Hauck Stefan †	Tichy Franz	Resicza:
Hepke Wilhelm	Tomaszesky J.	Paral Wenzel †
Homa Josef	Weisz Jakab †	Plessel Ludwig
Janáts Nikolaus †	Weiszberger Em. †	Stetin Georg
Jannes Johann	Neusatz:	Großkikinda:
Jantsy Heinrich †	Dada Stefan	Pelzer Sebastian †
Knezevits Konstantin	Dvorzsák J.	Perjámos:
Kopacska Paul	Jankovits M.	Pirkmayer Georg †
Kozsmovszky Adolf	Károly L.	U.-Weißkirchen:
Lamplot Emil	Lazarevits Alexander	Novotny Wilhelm
Lehner György	Malencsics Milos	Schimala Friedrich
Lill Franz †	Malencsics Nikolaus	
Löffler Leopold	Mhak J.	
Lutz Josef		

Die Lohnverhältnisse in den Temesvárer Buchdruckereien waren vom Jahre 1850 bis zum Jahre 1870

nahezu gleiche. Nach der damaligen Berechnungsweise (per 1000 *n* wurden 9 kr. Konventionsmünze = 16 kr. österr. Währung bezahlt) kamen die Gehilfen auf 12—14 fl., in der Staatsdruckerei auf 20 fl., Maschinenmeister wurden mit 12—14 fl. bezahlt, mit welchem Lohne im Verhältnisse zu den damaligen Lebensmittelpreisen immerhin auszukommen war. Nach dem dreiundsiebziger Krachjahre machte sich auch in der Entlohnung der Buchdrucker ein fühlbarer Rückschritt geltend; vordem wurden noch z. B. die Setzer bei der »Neue Temesvárer Zeitung«, drei Mann, mit je 18 fl., der Metteur mit 22 fl. per Woche bezahlt und anfangs der achtziger Jahren zählten Konditionen mit 10—12 fl. zu »glänzenden« Stellungen.

Im Jahre 1886 machte sich endlich auch in Ungarn das Bestreben nach Verbesserung der eigenen Lage unter den Buchdruckern bemerkbar. Man wollte allgemein einem Tarife Geltung verschaffen und auch in Temesvár wurden diesbezüglich mit den Prinzipalen Unterhandlungen gepflogen. Die Herren *Magyar*, *Steger* und *Uhrmann* erklärten, sie seien im Prinzip mit der Einführung eines Tarifs wohl einverstanden, doch da in den übrigen Druckereien die Schmutzkonzurrenz im höchsten Maße betrieben wird, können sie kein einheitliches Vorgehen einschlagen. Und da auch die Gehilfen unter sich nicht einig waren, blieb es bloß bei dem guten Willen der Führer — ein greifbares Resultat war leider nicht zu erzielen.

*

Mit dem Anschlusse an den Landesverein war auch die Gründung der *Fortbildungssektion* für Temesvár bedingt und ging damit endlich ein schon lange gehegter Wunsch der hiesigen Kollegen in Erfüllung.

An dem am 20. und 21. August 1887 abgehaltenen

IV. Buchdrucker-Landeskongresse wurde nämlich in den für die Provinzmitglieder geltenden Bestimmungen bezüglich der Fortbildungssektion folgender Passus aufgenommen: In jeder Druckstadt ist eine Fortbildungssektion zu gründen; wo aber zur Erhaltung einer solchen Sektion nicht die genügende Anzahl der Mitglieder vorhanden ist, tritt der Verein mit einem ähnlichen, über eine Bibliothek verfügenden Verein (ohne Verpflichtung) in Verbindung.

In einer am 6. November 1887 abgehaltenen außerordentlichen Generalversammlung, in welcher für die Gründung der Fortbildungssektion die Kollegen Johann *Freta*, Adolf *Kořmovský*, Alex. *Mangold* und Josef *Gabriel* lebhaft plaidierten, wurde die Gründung einstimmig ausgesprochen. Mit wenigen Ausnahmen sind fast sämtliche Mitglieder der Fortbildungssektion beigetreten und haben hierzu die wöchentlichen Einzahlungen ab 12. November begonnen. Als Vereinslokal wurde ein Zimmer im Hause zum »goldenen Anker« in der inneren Stadt gemietet, das sich bald der lebhaftesten Frequenz der Kollegen erfreute.

Durch das Arrangement alljährlicher »Elitebälle« zugunsten der Fortbildungssektion, die stets einen Reingewinn von 2—300 fl. abwarfen, war es möglich, sukzessive eine Bibliothek anzulegen, die schon nach Ablauf zweier Jahren über 500 Bände zählte und den Grundstein zu unserer heutigen reichhaltigen Bibliothek bildete. Ab November 1891 wurde das Vereinslokal in das Haus Kinizsigasse 5 verlegt.

Im August 1890 wurde in Arad der Landeskongreß abgehalten (es war dies der erste Buchdruckerkongreß in der Provinz), an welchem den Temesvárer Bezirk Koll. Alexander *Mangold* offiziell vertrat. An dem Kongresse wurde über Antrag des Temesvárer

Delegierten beschlossen, den nächstjährigen Kongreß in Temesvár, in Verbindung mit dem 40jährigen Jubiläum des Temesvárer Buchdruckervereines, abzuhalten.

An dem Arader Kongresse nahmen auch zahlreiche Kollegen aus Temesvár als Gäste teil und die in Arad verlebten fröhlichen Stunden im Kreise der dortigen Kollegen, die Gesangsvorträge der damals bestandenen Arader »Typographia«, gaben den Temesvárer Kollegen den Impuls zur Gründung eines Buchdruckergesangvereines. In einer im September abgehaltenen Versammlung der Fortbildungssektion wurde die Gründung eines Gesangsvereines ausgesprochen und zum Studium der Angelegenheit ein Komitee, bestehend aus den Kollegen Alexander *Perczel*, Georg *Lehner* und Elias *Bogdán* entsendet. Noch Ende desselben Jahres wurde mit den Proben begonnen und der eifrigen, uneigennütigen Hingabe des Kommunalchullehrers Herrn Franz *Adam*, der als Chormeister gewonnen wurde, ist es zu verdanken, daß der noch heute bestehende Gesangsverein »Typographia« lebensfähig wurde und schon im Jahre 1895 sein Fahnenweihfest begehen konnte.

Das vierzigjährige Jubiläum des Temesvárer Buchdruckervereines wurde am 15. und 16. August 1891 in festlicher Weise unter Beteiligung zahlreicher Gäste von Nah und Fern begangen. Aus Budapest war der Gesangsverein »Egyetértés« korporativ erschienen.

Am ersten Tage Vormittag wurde im städt. Rathssaale die Jubiläumsfestsitzung abgehalten. Vizepräsident Adolf Weiß hielt, nach einem Weihegesange der neugegründeten »Typographia«, die Eröffnungsrede, der sodann die Festrede des Gewerbeschuldirektors Eduard Stumpfoll folgte. Hierauf trug Adolf

Bauer eine vom Gymnasialprofessor Albin Körössy verfaßte Festode vor. Den vierzigjährigen Bestand des Vereines schilderte Präses Josef Homa und wurden am Schlusse seiner Rede die Bilder Alexander Lieseckes und Karl Gustav Förks (gestorben 5. Oktober 1884) enthüllt. Mit Absingung des Liedes »Szent az érzet« und den Schlußworten Vizepräses Adolf Weiß fand die Festsitzung ihren Abschluß.

Am zweiten Tage Früh 8 Uhr begannen die Verhandlungen des Kongresses, die bis 3 Uhr Nachmittag währten; hierauf teilten sich die Gäste in Gruppen und besichtigten die Stadt. Mit den Abend- und Nachtzügen aber entfernte sich der größte Teil, jeder die besten Eindrücke mit sich nehmend.

Der Temesvárer Kongreß hat mehrere höchst wichtige Beschlüsse gefaßt; so wurde unter anderem ein Tarifentwurf ausgearbeitet und in Druck zu legen beschlossen; weiters wurde ein einheitliches Honorar der Bezirkskassiere festgesetzt, sowie das Viatikum von 40 kr. auf 50 kr. erhöht. Ferner wurde beschlossen, daß sich die Provinz-Fortbildungssektionen gleich der Budapester zu organisieren haben und daß vom 1. Jänner 1892 ab der Beitrag für die Fortbildungssektion nicht bloß für Mitglieder der einzelnen Bezirksstädte, sondern auch für die in den übrigen Provinzstädten arbeitenden bindend sei. Demzufolge wurde der bisherige Mitgliedsbeitrag von 50 kr. auf 60 kr. wöchentlich erhöht. Auch wurde ausgesprochen, daß in Städten, wo 10 Mitglieder sind, diese sich eine separate Fortbildungssektion gründen können. Das Vermögen der Fortbildungssektionen verwaltet jedoch jeder Bezirk selbstständig für sich.

Zu einer Tarifbewegung in der Provinz — die gemäß dem Beschlusse des Kongresses nahe bevor-

stand — gehörte vor Allem Geld, sehr viel Geld und darum wurde vor Allem von der Tariffkommission in Budapest die Parole ausgegeben: Die Tariffkommission durch fortwährende Sammlungen zu unterstützen, — jeder gebe so viel er kann, hieß es, damit wir mit unserer Bewegung kein Fiasko erleiden, wenn es eventuell zu einem Kampf kommen sollte. Unser Verlangen war ein sehr bescheidenes und so hoffte denn jeder auf die Einsicht der Prinzipale.

Der für Temesvár ausgearbeitete Lohntarif lautete:

1. Die Arbeitszeit ist eine neunstündige; an Sonn- und Feiertagen wird nicht gearbeitet und dürfen die Feiertage dem Gewissengeldsetzer und Maschinenmeister nicht abgezogen werden.

2. Das Minimum des gewissen Geldes beträgt 10 Gulden, für Freigewordene 7 Gulden. Nach einem Jahre erhalten Freigewordene 8, nach zwei Jahren 9 und nach drei Jahren treten dieselben in das Minimum von 10 Gulden.

3. Die Entschädigung der Extrastunden geschieht bei einem Lohne bis zu 10 fl. mit 20 kr., von 10 fl. und darüber mit 25 kr.

4. Bei Arbeiten im Berechnen gelten die Bestimmungen des jeweiligen Budapester Tarifs, nur sind die Preise per 1000 n um 2 kr. niedriger zu stellen; folglich gegenwärtig für ungarischen Satz:

a) Garmond, Borgis und Petit	22 kr.;
b) Kolonell und Cicero	23 „
c) Nonpareille und von Mittel aufwärts	26 „
d) Perl	27 „

In allen übrigen Fällen — falls sie vorkommen und zu Zweifel Anlaß geben sollten — werden beim Berechnen die hierauf bezüglichen Bestimmungen des Budapester Tarifs vollinhaltlich zur Anwendung gebracht.

5.) Der Paketsetzer ist nur seine eigene Hauskorrektur verpflichtet zu korrigieren; der im Berechnen arbeitende Metteur hat die Autorkorrektur, sowie auch die Maschinrevision zu korrigieren, erhält jedoch hiefür, wie auch für jede andere Aufenthaltsverursachung, die nicht er verschuldet, 25 kr. per Stunde Entschädigung.

Die Leitung des Temesvárer Bezirkes hat den Tarif-Entwurf in Begleitung eines gedruckten Zirkulars

den Prinzipalen der zum Temesvárer Bezirk gehörenden Druckorte zugesandt und den Tarif auch den Temesvárer Prinzipalen vorgelegt, die schon im Sommer dieses Jahres in ihren Geschäften die neunstündige Arbeitszeit freiwillig eingeführt hatten. Der Tarif sollte mit 1. Jänner 1892 in Kraft treten.

Die Gehilfenschaft hoffte, daß die Tarifbewegung glatt ablaufen werde, doch kam es kurz vor Einführung des Tarifs in Temesvár schon zu einem Vorspiel.

In der »Südung. Reform«-Druckerei wurde der Versuch gemacht, das Gehalt des Personals (von 11 auf 10 Gulden) zu reduzieren und da es eine Reduzierung nicht akzeptierte, wurde demselben gekündigt. — In der Magyar'schen Druckerei kam es aus Anlaß der dort usuell gewordenen Überstunden zwischen dem Personal und der Geschäftsleitung zu Differenzen, worauf dem ganzen Personal (14 Mann) gekündigt wurde. — Die Leitung der Fortbildungssektion billigte das solidarische Vorgehen der Personale, glaubte aber, daß sich der Vorfall bei Magyar, dem keine prinzipielle Basis zu Grunde lag, wie demjenigen der »Reform«-Druckerei, vielleicht auf gütlichem Wege schlichten ließe, um unsere Kasse, an der Schwelle wichtiger Tage, nicht zu sehr zu schwächen. Die Leitung beantragte, unbeteiligte Personen mögen Herrn Magyar um Beilegung der schwebenden Differenzen ersuchen, die Kündigung rückgängig zu machen und wurde mit dieser Vermittlung Kollege Mangold betraut. Dieser unterhandelte mit Magyar, der auch versprach, »daß Alles beim Alten bleibe«, doch begab sich derselbe kurz darauf nach Budapest, auf die Suche nach Setzer. — Samstag, den 31. Oktober, traten bei Magyar Michael Heinz und Simon Lang

aus; doch schon am Montag darauf (2. November) traten vier Arader und drei Budapester Setzer bei Magyar ein.

Das Reform-Personal ist Samstag den 24. Oktober ausgetreten u. zw.: die Kollegen Pinkuß, Stibinger, Kratschmár, A. Bachel, Krißtinßky, Glaß und Herz (die beiden letzteren kündigten selbst, da sie mit einem fremden Personal nicht arbeiten wollten).

Doch schon am nächsten Tage fanden sich fünf »Auch«-kollegen, durch deren »gemeinsame Tätigkeit« das Blatt weiter erscheinen konnte. (Die Namen dieser »Herausreißer« wollen wir nicht nennen, da einige von ihnen heute ehrenwerte Kollegen sind.)

Am 1. November wurde eine außerordentliche Mitgliederversammlung in Angelegenheit des Provinztarifs einberufen, die von 37 Mitgliedern besucht war. Präses Josef *Homa* forderte in schwungvollen Worten die Temesvárer Buchdrucker zu tatkräftigem Eingreifen bei Einführung des Tarifes auf; jede Sonderinteressen bei Seite lassend, mögen Alle einem Ziele zustreben, der Schaffung geregelter Lohnverhältnisse durch Einführung eines Tarifs. Er ersucht sodann die Anwesenden zur Tagesordnung: »Beantwortung des Zirkulars der Zentral-Fortbildungssektion in Angelegenheit des Provinztarifs« zu sprechen. Nachdem Janáts, Mangold, Gabriel u. A. in die Debatte eingegriffen, wurde beschlossen, die im Zirkular aufgeworfenen Fragen folgendermaßen zu beantworten: ad. 1. Die hiesige Bezirksleitung ist entschlossen, die nötigen Schritte bei ihren betreffenden Prinzipalen behufs Einführung des Provinztarifs zu unternehmen; ad 2. Soll der Provinztarif am ersten Montag des Monats Dezember in Kraft treten; ad 3. Die Steuer der Mitglieder ist eine freiwillige und verschiedene; der Durchschnitt beträgt

per Mitglied 30 kr. Nachdem die offizielle Sitzung geschlossen ward, sangen die anwesenden Mitglieder der »Typographia« »Das Lied der Arbeit«, worauf die erste Tarifversammlung ihr Ende erreichte.

Ausgehend von dieser Versammlung wurde der den Prinzipalen schon unterbreitete Tarif neuerdings urgiert und von diesen auch unterzeichnet. Es waren dies: Csanáder Diözesan-Druckerei, Steger, Csendes Jakab, Südung. Buchdruckerei- und Verlags-Genossenschaft, Brüder Magyar, Uhrmann, Veres Samuel und »Union«-Buchdruckerei.

Karl Steiner jun., der Eigentümer der »Union«-(Reform-)Druckerei hatte mit seinem zusammengewürfelten Personal bittere Erfahrungen gemacht und versprach den Tarif einhalten zu wollen; doch blieb es bloß beim Versprechen und mußte die Druckerei schließlich blockiert werden, während die Affäre in der Offizin Magyar in befriedigender Weise beigelegt wurde.

Anfangs 1899 wurde der schon am Temesvárer Kongresse vom Kollegen Emmerich Bauer eingebrachte Antrag: die Fortbildungssektion vom Gesamtvereine loszulösen und aus demselben einen Gewerkverein für sämtliche Buchdruckerei-Arbeiter zu schaffen, — durchgeführt, der Beitrag aber auch gleichzeitig von 60 auf 70 kr. erhöht.

Gemäß dieser Statutenänderung wurde auch in Temesvár am 30. April 1899 in einer Versammlung die Auflösung der Fortbildungssektion ausgesprochen und die Gründung des Fachvereines beschlossen. Die feierliche »Umtaufe« erfolgte in einer am 28. Mai abgehaltenen Versammlung, in welcher Friedrich *Movrin* zum Präses des Fachvereines gewählt wurde.

Das Vermögen der bestandenen Fortbildungssektion : 103 K 76 H wurde nach Budapest abgesandt.

Am 1. November 1899 wurde in Lugos die Zahlstelle eröffnet und Kollege Emil *Husvéth* als Vertrauensmann bestimmt, dem 30 Kronen Handgeld übermittelt wurden.

Schließlich sei noch bemerkt, daß Ende dieses Jahres die Kassagebahrung des Temesvárer Buchdruckervereines das erstmal von Polizeiorganen überprüft wurde.

Seit der vorerwähnten ersten Provinztarfbewegung, die, nebenbei bemerkt, fast ohne die geringsten Opfern im ganzen Lande friedlich verlaufen ist, waren bereits acht Jahre verflossen. Die Lebensmittelpreise und Wohnungsmieten sind allerorts — mit der Vermehrung der Bevölkerung gleichen Schritt haltend — rapid gestiegen, doch die Lohnverhältnisse blieben dieselben oder aber gingen durch den Indifferentismus der Kollegen wieder auf ihr früheres Niveau zurück. Diese unhaltbaren Zustände einsehend und vielleicht auch von auswärts getrieben, ging nun die Zentrale zum dritten Male daran, in der Provinz Ordnung zu schaffen und dies schon darum auch, da man sich bei einer eventuell neuerlich eintretenden Bewegung in der Hauptstadt die Besuche der Provinzkollegen vom Halse schaffen wollte. Man kalkulierte eben ganz richtig in der Hauptstadt, daß, wenn die Provinzkollegen leidliche Verhältnisse haben, sie ihre Konditionen nicht aufgeben und nach der Hauptstadt ziehen werden.

Im Herbst 1899 wurde abermals vom Budapester Elferkomitee eine Provinz-Tarfbewegung inszeniert, die gelungen ausfiel. In zahlreichen Städten, wo man von einem Tarife überhaupt noch nichts wußte, wurde

dieser nun von den einsichtsvolleren Prinzipalen ohne weiteres angenommen. Doch gab es auch leider noch solche Druckorte, wo die Kollegen nur sehr schwer aus ihrer Lethargie aufzurütteln waren. Zu diesen gehörte unter anderen auch Temesvár. Der im Jahre 1891 geschaffene Tarif mit dem Minimum von 10 Gulden entsprach schon lange nicht mehr den Lebensverhältnissen, doch auch dieser Tarif wurde in einzelnen Geschäften ausgespielt und wieder Löhne von 5—8 Gulden gezahlt und in puncto Lehrlingszucht stand Temesvár von den Provinzstädten an erster Stelle. So wurde denn über Weisung der Zentrale ein neuer Lohntarif ausgearbeitet, der ein Minimum von 12 Gulden festsetzte; weiters wurde im Tarife auch ein Lehrlings-Regulativ — ähnlich dem noch heute bestehenden — aufgenommen, dessen erster Punkt die Beschäftigung von Lehrlingen bei Tagesblättern verbot und die Zahl der Lehrlinge fixierte (bei 3—5 Gehilfen 2 Lehrlinge, nach jedem weiteren Gehilfen ein Lehrling etc.) Den Tarif-Entwurf hatten 57 Kollegen, mit Ausnahme der blockierten »Union«-Druckerei, unterzeichnet, und wurde in einer Versammlung beschlossen, die Überreichung des neuen Tarifes an die Prinzipale am 16. November vorzunehmen. Dies geschah auch, doch unisono erklärten die Prinzipale, den Tarif nicht anzunehmen. Nun hat die Tarifkommission in der Zentrale die Parole ausgegeben, daß infolge Zurückweisung des Tarifs den Prinzipalen die Kündigung zu überreichen sei. Infolge Uneinigkeit der Kollegen, von denen viele den Verlust ihrer »fetten Pfründe« befürchteten, wurde aber die Kündigung nicht eingereicht, und man verlegte sich auf Unterhandlungen mit den Prinzipalen. Diese wählten Herrn Heinrich Uhrmann zu ihrem Obmann

der rundweg jede Unterhandlung ablehnte und den von der Zentrale entsendet gewesenen Delegierten, Kollegen Karl Lipp, brüsk abwies.

Und bei dem blieb es auch; die Uneinigkeit der Kollegen war Schuld daran, daß die Einführung des neuen Tarifes nicht zustande kam und auch weiter noch der 1891er Tarif in Kraft blieb. Unterdessen wurde die Lehrlingszucht in allen Druckereien gar liebevoll gepflegt. Allen voran aber schritt die Steinersche Union-Druckerei, die bei vier Gehilfen 16 Lehrlinge »ausbildete«. Doch hatten auch schon 25 Lehrlinge diese Musteranstalt »bevölkert«, und zwar gab es darunter auch weibliche Lehrlinge, die jedoch alle wieder bei Zeiten »aussprangen«. Das vordem von Gehilfen hergestellte Tagblatt »Südungarische Reform« wurde nun durchwegs von Lehrburschen gesetzt; 12 Köpfe hoch war die Garde, welche dem Herrn Metteur zur Verfügung standen. Die Jungen mußten je nach der Dauer ihrer Lehrzeit täglich 150—240 Zeilen setzen.

Im Jahre 1900 wurde auf der ganzen Erdenrunde das 500jährige Geburtsfest Gutenbergs gefeiert; die Temesvárer Buchdrucker begingen dies Erinnerungsfest mit einer großangelegten Johannisfeier, verbunden mit einer Drucksorten-Ausstellung im »Fabrikshofe«, welche äußerst gelungen ausfiel.

Von diesem Jahre sei noch erwähnt, daß mit Ende 1900 infolge Inslebentreten des Krankenkassagesetzes die bisherigen Vereinsärzte aufgelassen und unsere Mitglieder den Bezirkskrankenkassenärzten unterstellt wurden.

Vom Jahre 1901 haben wir zwei bemerkenswerte Momente zu verzeichnen. Im Mai wurde Kollege Johann *Freta* auf den Invalidenstand übernommen;

fast 20 Jahre hat Kollege Freta im Vereinsleben in hervorragender Weise teilgenommen und sich dadurch ein bleibendes Andenken im Herzen der Kollegen gesichert. Er lebt gegenwärtig in Wien und erfreut sich noch vollster Gesundheit.

Am 29. Juni wurde in Verbindung mit der Johannisfeier das 50jährige Jubiläum des Temesvárer Buchdruckervereines gefeiert, an welchem aus der Zentrale als offizielle Delegierte die Kollegen Simon *Pollak*, Stefan *Bozsik* und Julius *Peidl* teilnahmen. Vormittag war im Rathaussaale eine Festsitzung, in welcher Kollege Adolf *Bauer* in längerer Rede einen Rückblick auf das verflossene halbe Jahrhundert warf. Zur Jubiläumsfeier erschien auch eine von Kollegen *Bauer* verfaßte Festschrift, welche die beachtenswertesten Momente der 50jährigen Vereinsgeschichte verzeichnete.

Im Oktober 1902 gab es in der »Gutenberg«-Druckerei, wo zu jener Zeit das alldeutsche Tagblatt hergestellt wurde, einen dreitägigen Streik. Durch einheitliches Vorgehen erzwangen sich die dort stehenden Kollegen das Minimum von 10 fl., das vordem nicht bezahlt wurde.

In dasselbe Jahr fällt auch die Gründung der Buchdrucker-Hauskapelle, die unter der Leitung des Kollegen Emil *Dworacsek* stehend, 1903 am 16. Mai in der Restauration »Bären« ihr Gründungsfest feierte, heute aber leider der Auflösung nahe ist.

Die Zustände in den Druckereien wurden immer unerträglicher und die Kollegen begannen einzusehen, welche schwere Unterlassungsünden sie begangen — das Versäumte mußte je eher nachgeholt werden. Das Jahr 1903 sollte endlich den schon lange ersehnten Umschwung bringen. Um bei der nächsten Tarif-

bewegung auch auf die Mithilfe der Hilfsarbeiterinnen rechnen zu können, wurde beschlossen, mit diesen in engere Fühlung zu treten. Zu diesem Behufe wurde am 1. April eine Hilfsarbeiterinnen-Versammlung einberufen. In dieser wurde der Zweck und Nutzen des Fachvereines geschildert und hatte den Erfolg, daß 10 Hilfsarbeiterinnen dem Fachvereine als Mitglieder beitraten.

Vom 15.—20. August wurde in Budapest der erste Kongreß des Fachvereines abgehalten, an welchem Temesvár durch die Kollegen Adolf *Bauer* und Michael *Oppelz* vertreten war. Den Verhandlungen des Fachvereines schloß sich der Kongreß der freien Organisationen an; auf diesem wurde der vom Landesorganisationskomitee vorgelegte Tarifentwurf durchberaten und beschlossen, den Tarif unbedingt mit Ende des Jahres zur Einführung zu bringen. Es war dies der erste einheitliche, für das ganze Land giltige Tarif, der unter anderem die Druckstädte Ungarns in Klassen einteilte.

Und Temesvár marschierte diesmal voran. Es kam zum vorzeitigen Ausbruche des Strikes. In der Union-Druckerei — über welche die Blockade aufgehoben und in letzter Zeit wieder Vereinsmitglieder untergebracht waren — wurde der Vertrauensmann Kollege Gabriel Jung gekündigt. Diese Provokation der Gehilfenschaft wurde der Zentrale gemeldet und um die Entsendung eines Delegierten ersucht, da die Gemüter aufs äußerste erregt waren. Das Landesorganisationskomitee gab die Weisung, den neuen Tarif — der an die Provinz schon verschickt war — den Prinzipalen unverzüglich zu unterbreiten und bis Samstag Abend die Antwort darauf zu ersuchen. Gleichzeitig wurde auch über telegraphische Aufforderung für Sonntag den 27. September eine allgemeine Buchdruckerversammlung einberufen. Dieselbe wurde nachmittags im

Gewerbekorporationslokale unter dem Vorsitze des Kollegen Josef *Gabriels* abgehalten und zählt wohl zu den denkwürdigsten Versammlungen, die je in Temesvár stattfanden. Nach dem Referate des Vorsitzenden, der berichtete, daß bisher noch kein einziger Prinzipal den Tarif unterschrieben habe, und den Worten des Zentraldelegierten Kollegen Moritz *Rothenstein* wurde unter allgemeiner Begeisterung die Arbeitseinstellung beschlossen — der erste große Streik der Buchdruckereiarbeiter in Temesvár war proklamiert. Trotzdem hoffte man noch immer auf die Einsicht der Prinzipale, die am Sonntag ebenfalls eine Versammlung abhielten. Um das Resultat ihrer Beratungen abzuwarten, wurde beschlossen, mit der Proklamierung des Streiks noch bis Montag Abend zu warten; sollte bis zu dieser Zeit keine befriedigende Antwort der Prinzipale einlaufen, so so wird die Arbeitseinstellung ausgesprochen. — Am Montag Abend wurde dem Komitee mitgeteilt, daß die Herren Heinrich Uhrmann, Alexander Mangold und die Direktion der Csanáder Diözesandruckerei den Tarif unterschrieben, alle übrigen Chefs denselben aber zurückgewiesen haben. Und so waren denn die Würfel gefallen — der Streik proklamiert.

Nach dreitägigem Ausstande zog die Arbeiterschaft als Sieger in die Druckereien wieder ein — die Prinzipale mußten kapitulieren . . . . Der Tarif trat mit 28. September in Kraft und hatte auf drei Jahre Giltigkeit. Temesvár war in die III. Klasse eingeteilt und hatte fortab laut Tarif ein Minimum von 22 K, bei Zeitungssetzern war das Minimum um 2 K höher. Freigesprochene waren das erste Jahr mit 18 K zu entlohnen. Die früheren Verhältnisse in Betracht gezogen war die eingetretene allgemeine Lohnerhöhung

ein großer Erfolg, der zwar nicht alle Kollegen befriedigte, der aber auch gleichzeitig den Grundstein zur sukzessiven weiteren materiellen Besserstellung der Gehilfen legte. Die Haupterrungenschaft bei der Einführung des Tarifs war unstreitig die Regelung des Lehrlingsunwesens und jener Passus im Tarif, daß in Hinkunft keine Lehrlinge bei Zeitungen beschäftigt werden dürfen. Das Lehrlingsregulativ schmerzte die Prinzipale am empfindlichsten, denn ihrer Ausbeutungswut war nun für immer eine Schranke gesetzt.

Daß der Streik schon nach dreitägiger Dauer erfolgreich beendet werden konnte und die Prinzipale zum Nachgeben gezwungen waren, trug am meisten die Wegschaffung der Lehrlinge bei; diese bildeten damals noch die einzige und sicherste Stütze der Prinzipale — aber auch eine Macht, mit dem die Gehilfenschaft zu rechnen hatte. Nicht weniger als 27 Lehrburschen wurden während der Dauer des Streikes von Temesvár fern gehalten und selbst die feinste Spürnase der Polizeiorgane konnte nicht das Versteck der Lehrburschen ausfindig machen.

Erst nach Beendigung des Streikes nahmen diese mit den Gehilfen wieder ihre Plätze in den Druckereien ein. Dies Verschwindenmachen der Lehrlinge hätte für die Führer des Streikes noch ernste Folgen haben sollen. Die Oberstadthauptmannschaft stellte über Betreiben der Prinzipale die Kollegen *Josef Gabriel*, *Ferdinand Váczi* und *Johann Kunst* unter Anklage und verurteilte selbe für jeden streikenden Lehrburschen separat zu je 50 Kronen Geldstrafe oder drei Tage Arrest. Insgesamt wurden Gabriel als »Aufwiegler« und vorbestraftes Individuum zu 1350 Kronen Geldstrafe, resp. 81 Tage Arrest, Váczy und Kunst aber zu je 540 Kronen Geldstrafe, resp.

54 Tage Arrest verurteilt. Gegen dies salomonische Urteil wurde die Appellation an den Magistrat eingereicht und noch heute warten die drei angeklagten Kollegen auf die Vollstreckung des Urteils. Wahrscheinlich unter der Einwirkung der wohlmotivierten Appellation — ein Meisterwerk des Advokaten Dr. Max Skuteczky — annullierte der Magistrat das Urteil und die Freude der Prinzipale, daß ein Exempel an den »Aufwieglern« statuiert werde, war verfrüht. Leider gab es in zwei Druckereien — Csendes Jakab und »Union« — einige Abtrünnige, die Liebkind beim Prinzipalen bleiben wollten und früher als die übrigen Kollegen wieder zu arbeiten anfangen — später haben diese ihr Vorgehen bereut und sind heute tüchtige Kollegen.

Zu Weihnachten 1904 wurde der erste südungarische Kollegentag in Temesvár abgehalten. In allen Teilen Ungarns wurden diese Zusammenkünfte zur Hebung und Pflege der Kollegialität veranstaltet und hatten sich auch für sehr gut erwiesen. Auf dem südungarischen Kollegentag wurden die äußerst tristen Verhältnisse in Südungarn zur Sprache gebracht und manch Wink zur Sanierung der Zustände gegeben, besonders aber beschlossen, die Organisation der Hilfsarbeiterinnen allerorts tatkräftigst in Angriff zu nehmen. Auf dem Kollegentage — der im »Fabrikshof«-Saale abgehalten wurde — waren sämtliche hervorragende Druckstädte Südungarns durch Delegierte vertreten, aus der Zentrale aber die Kollegen *Rothenstein*, *Grünfeld*, *Siegfried*, *Wellisch* und *Pollak* erschienen.

Im Ausflusse des südungarischen Kollegentages, wo es eben bekannt wurde, daß trotz der Anerkennung des neuen Tarifes in einigen Druckereien sich tarifwidrige Zustände bemerkbar machten, kam es am 14. Jänner 1905 in der Mangold- und Jakob Csendes-

schen Druckerei zur Arbeitereinstellung. In der Mangold'schen Druckerei wurde bei den dort hergestellten Tagesblättern »Temesvári Hirlap« und »Temesvárer Zeitung« noch die Einstellung eines Setzers verlangt und die Entfernung der bei den Zeitungen beschäftigten Lehrburschen gefordert. Um Ähnliches handelte es sich bei dem in der Csendes-schen Druckerei erscheinenden Blatte »Délm. Közlöny«. Der Streik dauerte fünf Tage und endete schließlich mit der Erfüllung der Forderungen der Gehilfen.

Das Jahr 1906 brachte uns die Erneuerung des abgelaufenen Tarifs und eine durchwegs eingetretene Lohnerhöhung von 2 Kronen. Auch ward jener Passus im neuen Tarif — der im Monate August gemeinsam mit den Vertretern des Prinzipalsvereines auf Grund des Kollektivvertrages ausgearbeitet wurde, — aufgenommen, daß der 1. Mai fortab als Feiertag zu halten und gleich wie die übrigen Feiertage zu bezahlen sei.

Die in Temesvár mit den Prinzipalen gepflogenen Verhandlungen nahmen einen glatten Verlauf und trat die Lohnerhöhung mit Anfang Oktober in Kraft.

Diese geringe Lohnerhöhung befriedigte freilich nur einen Bruchteil der Kollegen; die Mehrzahl war ungehalten darüber, daß Temesvár bei der Tarifrevision wieder in der II. Klasse einrangierte verblieb. Die Unzufriedenheit wuchs und zu Beginn des Jahres 1908 wurde allgemein die Forderung nach einem »Teuerungsbeitrag« laut. Die Temesvárer Tarifkommission mußte dem Drängen Rechnung tragen und berief für 6. Feber abends eine allgemeine Buchdruckerversammlung ein, auf deren Tagesordnung der »Teuerungsbeitrag« stand. Der Beschluß dieser Versammlung lautete: Den Prinzipalen wird ein Memorandum überreicht, in welchem schon vom künftigen Samstag

ab eine Lohnaufbesserung gefordert wird, und zwar 2 Kronen für jeden Gehilfen und 1 Krone für die Hilfsarbeiter. Wird diese Aufbesserung nicht bewilligt, so sei am Samstag zu kündigen und vom Montag ab in die passive Resistenz einzutreten.

Für Sonntag, den 10. Feber, nachmittags 3 Uhr, wurde eine neuerliche Versammlung einberufen, in welcher die Tariffkommission mitteilte, daß die Prinzipale in einer Zuschrift erklärten, derzeit die Wünsche der Gehilfen nicht erfüllen zu können. Die Enunziation der Prinzipale erzeugte eine Kampfesstimmung unter den Kollegen und man sprach von einer sofortigen Arbeitseinstellung.

Zu dieser Versammlung traf abends 8 Uhr der Delegierte der Zentrale, Kollege *Rothenstein*, aus Arad kommend, hier ein. Dieser ermahnte die Gehilfen zur Besonnenheit und warnte vor jedem übereilten Schritte, da die Proklamierung eines eventuellen Streikes die Brechung des Kollektivvertrages bedeuten würde. Die Versammlung gestaltete sich äußerst hitzig und dauerte bis $\frac{1}{2}$ 12 Uhr nachts. Zum Schlusse wurde mit 36 Stimmen ein Antrag angenommen: nochmals mit den Prinzipalen zu unterhandeln.

Und es wurde weiter verhandelt, jedoch ohne ein die Gehilfen befriedigendes Resultat zu erzielen — der Teuerungsbeitrag fiel ins Wasser.

Stürmisch und folgeschwer war die nächste im Jahre 1910 vorgenommene Tarifrevision, resp. die Erneuerung des Kollektivvertrages. Die Prinzipale wollten von einer abermaligen allgemeinen Lohn-erhöhung nichts wissen und mußte eine solche erst herausgepreßt werden. Die gemeinsam gepflogenen Verhandlungen wurden seitens der Prinzipale abgebrochen, was dann zum Bruche führte. Am 30. Mai

kam es im ganzen Lande zur Arbeitseinstellung, die bis 13. Juni andauerte. Doch dieser 14tägige »Urlaub« den mit Ausnahme des Personals der Südungarischen Buchdruckerei — dessen Chef den neuen Tarif sofort unterschrieb, — sämtliche übrigen Buchdruckereiarbeiter genossen hatten, ist noch allen Kollegen in lebhafter Erinnerung und halte ich es für überflüssig, hierüber des ausführlicheren zu berichten.

Der Kollektivvertrag wurde diesmal auf 8 Jahre abgeschlossen. Bei Inslebetreten desselben trat eine Lohnerhöhung von 2 Kronen ein, nach Ablauf von zwei Jahren tritt abermals eine Lohnerhöhung von 2 Kronen und in vier Jahren neuerdings eine solche von 2 Kronen ein. Außerdem haben nach Ablauf des ersten Jahres, d. i. mit Anfangs Juni 1911 24 Druckorte — darunter auch Temesvár — in eine erhöhte Klasse vorzurücken, wodurch eine abermalige Lohnerhöhung eintritt.

Meine Aufgabe ist beendet. Ich habe mich bemüht, alle hervorragenden Momente, an denen die Geschichte unserer Organisationen so reich ist und die sich im Verlaufe von 60 Jahren in dem Kreise der Buchdrucker Temesvárs ereigneten, zu verzeichnen und den Kollegen vor Augen zu führen. So manches habe ich zu meinem Leidwesen beiseite legen müssen, was ich gerne, wäre Raum gewesen, noch des Breiteren hätte erzählen mögen. Was ich mit schwacher Feder niederschrieb, soll den jüngeren Kollegen ein Ansporn sein, unserer Organisation zu dienen und an dem weiteren Ausbau derselben stets freudigst mitzuwirken. Uns allen zum Nutz' und unseren Feinden zum Trutz!

